

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

СУДОВІ СИСТЕМИ ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ СУДОВЕ ПРАВО

Навчально-методичний посібник

Одеса – 2023

**Рекомендовано до друку рішенням кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету
Протокол № 6 від 18.01.2023 року**

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Міжнародного гуманітарного університету
Протокол № 5 від 07.02.2023 р.**

Укладачі: **В.Л. Качурінер**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету;
А. Пахлевандзе, кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету.

Рецензенти: **Х.Н. Бехруз**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;
С.І. Цуркану, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат.

У навчально-методичному посібнику викладено основні питання курсу «Судові системи та порівняльне судове право», наведено перелік питань до семінарських занять, бібліографія для підготовки до семінарських занять, питання для самостійної перевірки знань.

Навчально-методичний посібник призначено для здобувачів вищої освіти та розроблено відповідно до освітньої програми підготовки бакалавра за спеціальністю 293 – Міжнародне право.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПРОГРАМА КУРСУ.....	5
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	8
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	26
ЗРАЗКИ ТЕСТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ.....	29
ЛІТЕРАТУРА.....	32
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ.....	34

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Судові системи і порівняльне судове право» акцентує увагу на актуальних питаннях та закономірностях виникнення, становлення і розвитку судових систем сучасності у порівняльному аспекті, в т.ч. закономірності розвитку судових систем і їх об'єднань у правові сім'ї, кола, типи; методологічні проблеми порівняння національного права із зарубіжним та міжнародним правом; питання історико-порівняльного вивчення судового права. Вивчення цих та дотичних до них проблем дає можливість зрозуміти важливість порівняльного правознавства для розвитку теоретичної юриспруденції та його практично-прикладне значення для розв'язання складних проблем міжкультурної правової комунікації.

Мета та завдання дисципліни – є сприяння у становленні сучасного кваліфікованого фахівця юриста-міжнародника, надаючи знання з сучасної правової компаративістики, судових систем сучасності, їх типології, механізмів їх міжнародної взаємодії. На основі вивчення основних положень навчальної дисципліни досягти кращого розуміння студентами сучасних тенденцій розвитку національних судових систем, окремих правових явищ та процесів, і, таким чином, забезпечувати підвищення рівня політичної та правової культури майбутніх юристів; розвивати вміння творчо застосовувати теоретичні знання у практичній роботі; формувати переконання та ціннісні орієнтації студентів відповідно до ідеалів гуманізму, демократії, соціальної справедливості, поваги до особистості; виховувати активну громадянську позицію, сприяти усвідомленню ролі та значення правоохоронної діяльності; розвивати в майбутніх правознавців високі професійні й особистісні якості.

Формування у студентів техніки критичного мислення, правової ерудиції, здатності орієнтуватися в сучасній політико-правовій реальності є головними **цільми** навчальної дисципліни

Заплановані результати навчання за навчальною дисципліною

Знати:

- актуальні питання та закономірності виникнення, становлення і розвитку судових систем сучасності у порівняльному аспекті;
- закономірності розвитку судових систем і їх об'єднань у правові сім'ї, кола, типи;
- методологічні проблеми порівняння національного права із зарубіжним та міжнародним правом;
- засади правоохоронної діяльності;
- питання історико-порівняльного вивчення судового права. Вивчення цих та дотичних до них проблем дає можливість зрозуміти важливість порівняльного правознавства для розвитку теоретичної юриспруденції та його практично-прикладне значення для розв'язання складних проблем міжкультурної правової комунікації.

Вміти:

- всебічно аналізувати юридичні казуси, ґрунтуючись на відповідних джерелах;
- застосовувати приписи законодавства та інших джерел права про судоустрій та правосуддя загалом;
- застосовувати теоретичні знання у практичній роботі.

ПРОГРАМА КУРСУ

Тема 1. Предмет, система та завдання курсу «Судові системи і порівняльне судове право»

Судові системи, як об'єкт дослідження порівняльного правознавства. Порівняльне судове право як наука та навчальна дисципліна. Необхідність вивчення порівняльного судового права на сучасному етапі в процесі професійної підготовки юриста-міжнародника. Теоретико-правові аспекти методології дослідження порівняльного судового права. Порівняльне судове право, як об'єкт дослідження порівняльного правознавства. Співвідношення курсу «Судові системи та порівняльне судове право» з іншими навчальними дисциплінами. Система курсу навчальної дисципліни «Судові системи та порівняльне судове право». Огляд джерел курсу навчальної дисципліни «Судові системи та порівняльне судове право».

Тема 2. Судова влада та судова система України

Поняття судової влади та її співвідношення з іншими гілками влади. Співвідношення понять «судова влада», «судова система» та «суд». Основні функції судової влади. Основні риси судової влади. Суд як орган судової влади. Основні ознаки судів, як державних органів. Правові форми організації судової влади. Правосуддя – як спосіб реалізації судової влади. Поняття, ознаки та функції правосуддя. Принципи правосуддя та їх класифікація. Принцип законності. Здійснення правосуддя виключно судами. Принцип рівності всіх громадян перед законом та судом. Принцип гласності судового процесу. Принцип національної мови судочинства. Принцип обов'язковості судових рішень. Принцип колегіального й одноособового розгляду справ. Принцип змагальності. Принцип самостійності та незалежності судів. Поняття, ознаки та особливості судової системи України. Судова ланка та судова інстанція: поняття та співвідношення. Система принципів побудови судової системи та їх характеристика. Загальна характеристика основних принципів побудови судової системи України: принцип єдності, принцип територіальності, принцип спеціалізації, принцип інстанційності та ієрархічності, принцип доступності суду. Структура судової системи України: місцеві суди в Україні, апеляційні суди в Україні, вищі спеціалізовані суди в Україні, Верховний Суд. Місце та роль Конституційного суду в судовій системі України.

Тема 3. Формування та розвиток інституту суду в континентальній системі права

Особливості історичного формування судових систем держав континентальної (романо-германської) системи права. Загальні риси континентальної моделі судової системи. Особливості національних моделей правосуддя континентальної системи права. Основні тенденції сучасної трансформації судових систем континентальної (романо-германської) системи права.

Тема 4. Формування та розвиток інституту суду в системі загального права

Особливості історичного формування судових систем держав загальної (англо-американської) системи права. Правові доктрини у формуванні моделі правосуддя загального права. Статутне право в еволюції моделі правосуддя загального права. Загальні риси та типологічні особливості організації судоустрою та судочинства в країнах загальної (англо-американської) системи права. Основні тенденції сучасної трансформації судових систем загальної (англо-американської) системи права.

Тема 5. Судова система Франції

Загальна характеристика судової системи Франції: суди загальної юрисдикції та адміністративні суди. Особливості побудови та організації функціонування судів загальної юрисдикції Франції. Трибунали малої та трибунали великої інстанцій як перша ланка судової системи Франції. Структура трибуналів малої інстанції Франції: поліцейські трибунали, палата спрощеного цивільного процесу, суд у справах опіки. Склад, юрисдикція та порядок розгляду справ трибуналами малої інстанції Франції. Структура трибуналів великої інстанції: виправні трибунали, суд у справах неповнолітніх, суд у патентних справах, палати з цивільних справ, дисциплінарна палата.

Склад, юрисдикція та специфіка розгляду справ трибуналами великої інстанції Франції. Слідчі судді трибуналів великої інстанції та їхня роль під час розгляду кримінальних справ. Судді у справах неповнолітніх та судді у справах виконання покарань трибуналів великої інстанції та їх компетенція. Апеляційні суди як суди другої ланки судової системи Франції. Структура апеляційних судів Франції: палати з кримінальних справ, палати з цивільних справ, палати з комерційних справ, палати з соціальних справ, палати зі справ неповнолітніх, палати у справах виконання рішень. Склад, юрисдикція та порядок розгляду справ апеляційними судами Франції. Особливості та специфіка розгляду справ судом асизів (присяжних) Франції. Склад та компетенція суду асизів (присяжних) Франції. Суд присяжних для неповнолітніх та порядок розгляду ним справ. Касаційний суд як вища судова ланка Франції. Структура Касаційного суду Франції: палати у цивільних справах, палата у торгівельних, економічних та фінансових спорах, палата у суспільних конфліктах, палата у кримінальних справах. Бюро по наданню матеріально-правової допомоги та його місце в структурі Касаційного суду Франції. Склад, процедура та порядок розгляду справ Касаційним судом Франції. Історія створення та формування Високого суду правосуддя Франції. Склад, структура та юрисдикція Високого суду правосуддя Франції. Особливості та порядок розгляду справ Високим судом правосуддя Франції. Сучасна роль Високого правосуддя у розвитку судової системи Франції. Палата правосуддя республіки та її місце в судовій системі Франції. Суди спеціалізованої юрисдикції Франції: торгівельні суди, ради прюдомів, морські торгівельні суди, трибунали у конфліктах.

Тема 6. Судова система Федеративної Республіки Німеччини

Загальна характеристика та особливості побудови судової системи Німеччини. Суди загальної юрисдикції як ядро судової системи Німеччини. Місцеві (дільничі) загальні суди та їх місце в судовій системі Німеччини. Структура дільничих загальних судів Німеччини: суд з питань виконання судових рішень, суд з питань заборгованості, суд з майнових справ, суд із сімейних справ (цивільне провадження); суд шеффенів для неповнолітніх, суд шеффенів для дорослих (кримінальне провадження). Склад, юрисдикція та порядок розгляду справ місцевими (дільничими) загальними судами Німеччини. Регіональні загальні суди (Regional Courts) як суди другої ланки в судовій системі Німеччини. Структура регіональних загальних судів: палати з майнових питань, палати з комерційних питань, великі та малі палати з кримінальних справ. Склад, компетенція та порядок розгляду справ регіональними загальними судами Німеччини. Вищі регіональні загальні суди (вищі суди землі) як органи апеляційної інстанції земель. Структура вищих регіональних загальних судів: палати (сенати) з цивільних справ, палати (сенати) з кримінальних справ, палати (сенати) з сімейних справ, палати (сенати) небезпечних злочинів проти державного ладу. Юрисдикція, склад та особливості розгляду справ вищим регіональним загальними судами земель Німеччини. Федеральний загальний суд (Federal Court of Justice) та його місце в судовій системі Німеччини. Структура федерального загального суду Німеччини: судові палати з кримінальних справ, судові палати з цивільних справ. Склад, юрисдикція та специфіка розгляду справ Федеральним загальним судом Німеччини. Федеральний Конституційний як єдиний орган конституційної юрисдикції Німеччини. Конституційні суди федеральних земель та їх місце в судовій системі Німеччини.

Тема 7. Судова система Великої Британії

Правові засади судоустрою Великої Британії. Система судів Англії і Уельсу: суди графств, магістратські суди, Високий, Королівський та Апеляційний суди. Судова система Шотландії: суди нижчого рівня, вищі суди, спеціальні суди. Судова система Північної Ірландії. Суд Палати лордів. Суди спеціальної юрисдикції у Великій Британії (Суд коронера, трибунал з питань трудових відносин, Суд у справах про порушення свободи конкуренції, військові трибунали, церковні суди, інші спеціалізовані суди). Верховний Суд Великої Британії: порядок формування, структура, юрисдикція. Статус суддів: професійні та мирові. Суд присяжних.

Тема 8. Судова система США

Вплив англійського права на становлення та розвиток судової системи США. Конституційно-правові засади закріплення функціонування та розвитку судової системи США. Структура

судової системи США та її дуалістичний характер. Федеральні суди загальної юрисдикції та їх місце в судовій системі США. Порядок розгляду справ, склад та структура судів першої інстанції (федеральних районних судів) в США. Окружні федеральні апеляційні суди США та їх місце в судовій системі США. Апеляційний суд федерального округу: склад, структура компетенція. Федеральний претензійний суд (United States Court of Federal Claims) та його місце в судовій системі США. Верховний суд США, як найвищий орган правосуддя. Склад, структура та порядок розгляду справ Верховним судом США. Конституційна юрисдикція Верховного суду США. Апеляційна юрисдикція Верховного суду США. Місце Верховного суду в конституційному механізмі політичної влади США. Особливості побудови судових систем окремих штатів. Судові системи окремих штатів: двоступінчаста система та трьохступінчаста система. Організація та розгляд справ судами присяжних в США. Суди спеціалізованої юрисдикції та їх місце в судовій системі США. Сімейні суди та розгляд справ про побутове насильство в сім'ї. Суди для вирішення конкретних справ. Суди по справах щодо наркотичних засобів.

Тема 9. Судова система Європейського Союзу

Еволюція становлення судової системи ЄС. Поняття та внутрішня побудова судової системи ЄС. Ланки судової системи ЄС: Європейський Суд справедливості, суд I інстанції, суди спеціальної юрисдикції (судові палати). Основні принципи організації та функціонування судової системи ЄС та їх види. Принцип самостійності судової влади та принцип вільного доступу до правосуддя як основоположні засади судової системи ЄС. Правові засади функціонування та юрисдикція Європейського Суду. Процедури реалізації юрисдикції Суду ЄС. Проведення щодо забезпечення примусового виконання зобов'язань (ст. 258 – 260 ДФЄС). Проведення по справах про скасування нелегітимних нормативних актів ЄС (ст. 263 ДФЄС). Преюдиційні провадження по розгляду справ за запитами національних судів (ст. 267 ДФЄС). Правотворча діяльність Європейського Суду. Природа рішень Суду Європейського Союзу. Вплив рішень Суду ЄС на право та інститути ЄС. Прецедентний характер рішень Суду ЄС. Правотворча, правозастосовна та правотлумачна практика Суду ЄС. Роль Суду ЄС та національних судів у становленні правопорядку ЄС. Конституційні засади функціонування права ЄС та значення Суду ЄС в забезпеченні їх стабільності та розвитку. Взаємозв'язок та взаємодія судових органів ЄС із судовими органами держав-членів.

Тема 10. Моделі міжнародного кримінального правосуддя

Природа міжнародного кримінального правосуддя. Моделі міжнародної кримінальної юстиції. Правовий статус, структура Міжнародного кримінального суду. Спеціальні міжнародні кримінальні трибунали ad hoc, утворені Радою Безпеки ООН.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Предмет, система та завдання курсу «Судові системи і порівняльне судове право»

1. Судові системи, як об'єкт дослідження порівняльного правознавства.
2. Порівняльне судове право як наука та навчальна дисципліна.
3. Співвідношення курсу «Судові системи та порівняльне судове право» з іншими навчальними дисциплінами.
4. Система курсу навчальної дисципліни «Судові системи та порівняльне судове право».
5. Огляд джерел курсу навчальної дисципліни «Судові системи та порівняльне судове право».

Методичні вказівки

Виходячи з предмета порівняльного правознавства як науки відповідна навчальна дисципліна охоплює пізнання загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку та функціонування сучасних правових систем світу в їх співставленні між собою на основі порівняльноправового методу, а також теорію використання цього метода як провідного в методології порівняльного правознавства.

Навчальна дисципліна «Судові системи і порівняльне судове право» перебуває у тісному зв'язку з порівняльним правознавством (юридичною компаративістикою), що виступає її наукознавчою основою.

Система курсу представлена вивченням фундаментальних моделей судових систем.

Незважаючи на помітні відмінності правових систем західноєвропейських і східноєвропейських держав, їх об'єднує безліч споріднених рис, що дозволяють включати їх в єдину європейську континентальну правову сім'ю, у якій вирізняються чотири групи – германського, романського, слов'янського й північного права.

Континентальну сім'ю права характеризує особливе ставлення до закону, який діє у вигляді певного абстрактного зразка поведінки, що є для судді єдиним критерієм її оцінки щодо конкретного індивідуума.

Інший підхід демонструє *англо-американська модель* правової системи, де суддя оцінює дії підсудного, аналізуючи їх відповідність вимогам законів та інших нормативних актів, і виносить ухвалу, керуючись власним їх знанням та уявленням про право. Судове рішення, що набуло законної сили, стає обов'язковим при розгляді згодом аналогічних справ, чим створюється прецедент, якому надається сила закону.

Помітна відмінність європейської континентальної системи від англосакської полягає у процедурі судочинства. Перша спирається на тривале досудове розслідування, у перебігу якого збирається основна маса доказів, і безпосередньо залучає суддю до попереднього вивчення матеріалів справи.

І навпаки, у системі англо-американського права суддя в основному виконує функції арбітра, спостерігаючи за змаганням сторін, адвокати яких самостійно представляють факти суду.

При всіх відмінностях континентальної й англо-американської сімей права в останні десятиліття між ними спостерігається деяке зближення. Так, у США прецедентне право хоча й продовжує залишатися фундаментом юриспруденції, але все ширше застосовуються положення федеральних законодавчих органів і законодавчих органів штатів (статутне право).

Разом із тим позначилася й тенденція до індивідуалізації механізмів правового регулювання кожної держави, оскільки право будь-якої країни – не проста сукупність норм, а доволі складна система. У більшості країн основні конституційні положення, що регламентують організацію судової влади, максимально лаконічні.

Організація судової системи безпосередньо залежить від типу державного устрою. Світовий досвід показує, що не існує єдиних шаблонів і рецептів. Усе визначається рівнем самостійності суб'єктів федерацій, розподілом компетенції між ними й центром, співвідношенням федерального права і правових норм цих суб'єктів.

Джерелами курсу навчальної дисципліни «Судові системи та порівняльне судове право» є конституційні акти, закони та інші нормативно-правові акти, міжнародні договори, доктрина та практика судових інстанцій, зокрема, міжнародних судових інстанцій.

Реформування судової системи України відповідно до європейських стандартів організації та здійснення правосуддя, інтеграція держави до світової спільноти вимагають поглибленого аналізу світових принципів побудови судових систем з метою обґрунтування доцільності сприйняття їх позитивного досвіду.

Тема 2. Судова влада та судова система України

1. Поняття судової влади та її співвідношення з іншими гілками влади.
2. Суд як орган судової влади.
3. Принципи правосуддя та їх класифікація.
4. Поняття, ознаки та особливості судової системи України.
5. Структура судової системи України: місцеві суди в Україні, апеляційні суди в Україні, вищі спеціалізовані суди в Україні, Верховний Суд. Місце та роль Конституційного суду в судовій системі України.

Методичні вказівки

Судова влада стала об'єктом самостійного наукового дослідження лише в рамках теорії поділу влади. Якщо феномен влади досліджується вже тисячоліття, то судова влада як самостійне соціальне явище звертає на себе увагу вчених близько трьохсот років.

Існує декілька підходів до тлумачення поняття «**судова влада**». Відповідно до *першого* судову владу визначають як сукупність судових установ, тобто як владу державного органу – суду. Такий підхід має назву організаційного, оскільки пов'язаний він з характеристикою судової системи, принципів її організації, правовим статусом суддів, місцем суду в системі інших державних органів.

Другий підхід зветься функціональним. За ним судова влада визначається як сукупність повноважень суду з відправлення правосуддя, тобто діяльність суду по розгляду й вирішенню у визначеній законом процесуальній формі справ, що мають юридичні наслідки.

Третій підхід (організаційно-функціональний) поєднує два перших і визначає судову владу як систему створених згідно з законом органів, наділених виключними повноваженнями по розгляду юридично значущих справ, що мають юридичні наслідки, із застосуванням спеціальної процедури.

Влада – це засіб функціонування суспільства, який залежить від характеру й рівня суспільного життя, сутність якого полягає у відносинах підкорення волі окремих осіб та об'єднань керівній у цьому суспільстві волі. Розуміння сутності й ролі судової влади в державі буде змінюватись відповідно до певного історичного етапу розвитку суспільства, залежатиме від того, яке місце відведено в ньому суду як органу судової влади.

Судовій владі притаманні певні загальні **ознаки**, характерні для влади взагалі. Їх аналіз дозволяє з'ясувати, у чому полягає та виявляє себе владний характер діяльності й повноважень суду. Хоча кожна ознака, властива владі взагалі, стосовно судової влади, безумовно, набуває певної специфіки. Крім того, вона містить ознаки, що розкривають її специфіку, унікальну природу, виключне місце в системі державної влади, – специфічні ознаки. Усі ці ознаки в сукупності, доповнюючи одна одну, дозволяють визначити поняття судової влади з урахуванням її владної сутності.

Отже, **основу судової влади**, безумовно, **становить** сукупність судових органів, наділених різною компетенцією. Головним їх призначенням є вирішення юридично значущих справ, що мають правові наслідки. Судовій владі відводиться особлива роль арбітра у спорах про право. Суб'єктом, який здійснює судову владу, виступає не будьякий державний орган, а лише суд з притаманними тільки йому можливостями впливу на поведінку людей і соціальні процеси.

Судова влада – це специфічна гілка єдиної державної влади, яка має власну виключну компетенцію щодо розгляду юридично значущих справ, що мають правові наслідки, і реалізується

виключно конституційними органами (судами) у межах закону та спеціальних (судових) процедур.

Суди у будь-якій державі утворюють судову систему, для якої характерні певні зв'язки і відносини між її окремими *елементами* (судами). Судова система не є механічною сукупністю судів, вони пов'язані між собою організаційними і функціональними зв'язками.

Організаційний зв'язок регулюється, зазвичай, конституційним, судоустрійним законодавством, а функціональний – процесуальним (цивільним, кримінальним, адміністративним тощо). В організаційному аспекті суди між собою пов'язані як органи різних ланок судової системи. Зазвичай вони мають назву «перша», «друга», «третя», іноді «четверта» ланки судової системи. Вищою ланкою (в одних державах третьою, в інших – четвертою) завжди є Верховний Суд (за різними назвами) або загальної, або спеціальної юрисдикції

Для *характеристики судової системи* важливе значення має форма політико-територіального устрою держави: є вона федеральною чи унітарною.

В унітарній державі, яка складається з політико-адміністративних чи адміністративних одиниць, є, як правило, єдина система законодавства і єдина судова система. Федеративна держава складається з суб'єктів федерації (конфедерації), які мають певну державну автономію і поряд з іншими атрибутами влади (власний уряд, парламент, конституція, законодавство) мають іноді і власну судову систему.

Судова система України складається з двох гілок – судів загальної юрисдикції та суду конституційної юрисдикції (Конституційний Суд України).

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, він вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Система судів загальної юрисдикції складається з місцевих, апеляційних, Вищого господарського та Вищого адміністративного судів та Верховного Суду.

Місцеві суди становлять першу ланку (рівень) у системі судів загальної юрисдикції. Їх також заведено йменувати основною ланкою судової системи, оскільки вони становлять переважну більшість усіх судових органів, а також як суди першої інстанції розглядають майже усі (за незначним винятком) судові справи. Підсудність окремих категорій справ щодо первісного розгляду їх по першій інстанції вищими судами визначається процесуальним законодавством.

Місцеві господарські суди розглядають по першій інстанції всі справи, що виникають у господарських правовідносинах, а також інші справи, віднесені процесуальним законом до їх підсудності.

Окружним адміністративним судам підсудні адміністративні справи, в яких однією зі сторін є орган державної влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, їх посадова чи службова особа (крім справ з приводу їхніх рішень, дій чи бездіяльності у справах про адміністративні проступки).

Апеляційні суди є другим рівнем (ланкою) у системі судів загальної юрисдикції, які призначені реалізувати конституційний принцип щодо забезпечення апеляційного оскарження рішень суду. В Україні діють загальні та спеціалізовані апеляційні суди.

Апеляційними спеціалізованими судами є апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указів Президента України.

Вищий господарський та Вищий адміністративний суди утворюють третій рівень у системі спеціалізованих судів.

Верховний Суд є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Призначенням Верховного Суду України є здійснення правосуддя, забезпечення однакового застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції.

Тема 3. Формування та розвиток інституту суду в континентальній системі права

1. Особливості історичного формування судових систем держав континентальної (романо-германської) системи права.
2. Загальні риси континентальної моделі судової системи.

Методичні вказівки

Романо-германська правова сім'я (континентальна) – це сукупність національних правових систем країн континентальної Європи, що мають схожість історичного генезису на основі давньоримського права та його пристосування (разом з канонічним правом і місцевими звичаями) до нових національних умов, спільні засади правового регулювання, подібні риси структури права з поділом на публічне і приватне право, одноманітне розуміння природи норми права як правила поведінки загального характеру, єдність системи форм (джерел) права, основною з яких є нормативно-правовий акт.

Історичними коренями романо-германського права визнаються *римське цивільне право* (перш за все й особливо для романської групи) та *місцеві звичаї і «закони варварів»* германських племен (для германської групи відповідно), що й визначили історичний шлях формування та розвитку правових систем континентальної Європи.

Відродження вивчення римського права, створення на основі Зводу законів Юстиніана спільної для багатьох європейських країн юридичної науки – ось головне, що відрізняє виникнення романо-германської правової сім'ї. Країни, що входять у цю сім'ю, – це історично ті країни, в яких юристи і практики, отримавши правову освіту в університетах, сприйняли правові концепції, погляди й образ думок школи римського права.

Однак схожість і відмінності структури права слід розглядати ще й з іншої точки зору: як саме розуміється *норма права*, її значення, природа та характер. У всіх країнах романо-германської правової сім'ї норму права розуміють, оцінюють і аналізують однаково. У тій сім'ї, де наука традиційно займається впорядкуванням і систематизацією рішень, що виносяться з конкретних справ, норма права перестала бути лише засобом вирішення конкретного випадку. Завдяки зусиллям науки норма права піднялась на вищий щабель; її розуміють, як правило поведінки, що є загальним для всіх, і має серйозніше значення, ніж лише у випадку її застосування суддями в конкретній справі. При цьому право у країнах романо-германської правової сім'ї складається не тільки з норм права, сформульованих законодавцем, а й включає норми, що створюються в результаті їх тлумачення. Беручи до уваги те, що тлумаченням норм права здебільшого займаються судові органи, деякі західні юристи стверджують, що система романо-германського права може трансформуватись і таким чином наблизитись до загального права.

Поняття норми права, прийняте в романо-германській правовій сім'ї, є основою *кодифікації* в тому вигляді, як її розуміють у континентальній Європі.

Основоположне, головне джерело права в країнах романо-германської правової сім'ї – це *закон* у широкому значенні слова. Усі ці держави – це країни «писаного права».

Судова практика займає в системі джерел права романо-германської правової сім'ї другорядне місце порівняно із законом, оскільки є допоміжним (вторинним) джерелом права. У Франції, Німеччині та в більшості країн континентальної Європи судова практика набуває характеру джерела права, коли певна правова проблема однозначно підтверджена при вирішенні низки аналогічних справ і це рішення підтверджене авторитетом вищої судової інстанції. Враховуючи прагнення юристів країн, які належать до романо-германської правової сім'ї, спиратися в своїх рішеннях на закон, можна розглядати судовий прецедент лише як виняток з правила, який не порушує основоположного *принципу верховенства закону*.

Однак об'єктивно спостерігається явне зростання ролі *судового прецеденту* в правотворчій діяльності держави, чому сприяє недосконалість законодавства (колізії і прогалини в ньому); зростання ролі судової влади, що дає змогу суддям приймати принципові рішення, уточнювати положення закону таким чином, що з'являються нові норми, так звані *правоположення судової практики*. Це в першу чергу стосується «*касаційного прецеденту*». Касаційний суд – це вища судова інстанція. Тому підтверджене касаційним судом судове рішення винесене на підставі аналогії, або загальних принципів права, може сприйматися іншими судами при вирішенні аналогічних справ як *фактичний прецедент*. Норми – правоположення судової практики повинні враховуватись усіма практикуючими юристами. З цією метою вони публікуються в судових збірниках і довідниках, кількість яких щорічно зростає.

Норми створені судовою практикою і норми розроблені законодавчим органом мають певні відмінності. Дія правоположень судової практики в країнах романо-германської правової сім'ї відбувається в межах встановлених законодавцем. Створена судовою практикою норма права застосовується обмежено, оскільки не має загального характеру як норма права, що створена парламентом.

В країнах цієї системи присутня касаційна інстанція або касаційний порядок оскарження рішення.

Тема 4. Формування та розвиток інституту суду в системі загального права

1. Особливості історичного формування судових систем держав загальної (англо-американської) системи права.
2. Правові доктрини у формуванні моделі правосуддя загального права.
3. Статутне право в еволюції моделі правосуддя загального права.

Методичні вказівки

Англо-американська правова сім'я (сім'я загального права) – це сукупність національних правових систем, що мають своїм історичним джерелом англійське загальне право, схожість в основних засадах правового регулювання, подібні риси структури права з превалюванням процесуального права, одноманітне розуміння природи норми права як казуального правила поведінки, створеного судовою практикою, та домінуючої форми права – судового прецеденту. До **англо-американської правової сім'ї** відносяться правові системи Англії та Уельсу, Північній Ірландії, Австралії, Сполучених Штатів Америки, Канади, Нової Зеландії та деяких країн Британської Співдружності.

В основі англо-американської цивільно-правової системи є загальне право (common law), яке виникло в результаті діяльності королівських судів, і право справедливості (equity), що склалося внаслідок діяльності суду канцлера. Нині діє єдина система судів, а загальне право та право справедливості об'єднані в систему прецедентного права – систематизованого зібрання рішень судів вищих інстанцій, застосування яких є обов'язковим в аналогічних справах. Судовий прецедент відіграє провідну роль серед джерел в англо-американській цивільно-правовій системі.

Поряд з цим діє статутне право, що видається парламентом. Однак закони не мають такого значення, як у романо-германській цивільно-правовій системі, хоча формально посідають перше місце в ієрархії джерел. Немає кодифікованих актів цивільного законодавства – цивільних кодексів. Закони, які приймаються в цій сфері, регулюють окремі види правовідносин, стосуються, як правило, спеціальних питань або окремих правових інститутів (юридичних осіб, сім'ї та шлюбу, права власності, купівлі-продажу та ін.).

Джерелами права також є звичаї, які з часом стають нормами прецедентного права, та ділові звичаєвості, а також доктрина, яка формується під впливом практики внаслідок узагальнень окремих прецедентів.

Питання про рецепцію римського приватного права англо-американською цивільно-правовою системою є спірним. У науці сформовані дві протилежні точки зору. Прибічники першої вважають, що ця система сформувалася самостійно й незалежно від впливу римського права, інші – що рецепція застосовувалася в особливій формі запозичення методології правотворчості римських юристів, зокрема преторів, які творили норми на основі практики й відповідної до її потреб; крім того, сам дуалізм судової системи, який існував (загальне право та право справедливості), схожий на дуалізм цивільного й преторського права в межах римського приватного.

В англо-американській цивільно-правовій системі відсутній розподіл права на публічне та приватне. Немає також закінченої системи актів цивільного законодавства, і важко говорити про чітке окреслення галузі цивільного права; правильніше було б вести мову про наявність окремих цивільно-правових інститутів. У сфері цивільного й торгового права існує сукупність узагальнених прецедентів, які формують правові норми на основі конкретних казусів.

Правовий статус осіб у цивільних правовідносинах визначається через правосуб'єктність (legal capacity). Поняття правоздатності та дієздатності не розмежовуються, однак практика розрізняє пасивну та активну правоздатність, які за змістом відповідають цим поняттям. Принципами цивільної правоздатності є формальна рівність усіх громадян, неприпустимість позбавлення правосуб'єктності (вона виникає у кожного з народженням та припиняється в разі смерті). Англо-американська цивільно-правова система не знає інституту визнання безвісно відсутнім чи оголошення померлим; питання про віднесення особи до таких, що померли, є суто процесуальним, може поставати лише тоді, коли вирішується доля конкретного зобов'язання.

Англійське правосуддя славиться своєю ефективністю з давніх часів, адже саме воно сприяло утвердженню головних факторів та принципів здійснення правосуддя, керуючись якими суди, що відносяться до англо-американської системи права, реалізують власні повноваження. Зародившись у Великій Британії, відповідна судова система поширилася на всі британські колонії та набула великого розвитку на території Сполучених Штатів Америки.

Англо-американська судова система являє собою сукупність усіх судів, об'єднаних відповідно до їх компетенції, завдань і цілей, організації та функціонування, що будується на принципах територіальності, інстанційності та спеціалізації, і ґрунтується на конституційних засадах здійснення правосуддя. Дана судова система діє на території Великої Британії, США, Австралії, Ірландії та у багатьох інших колишніх англійських колоніях. Суди, що відносяться до даної системи, утворюють єдиний механізм, у якому всі судові інстанції замикаються на єдиному Верховному суді.

Тема 5. Судова система Франції

1. Загальна характеристика судової системи Франції: суди загальної юрисдикції та адміністративні суди.
2. Особливості побудови та організації функціонування судів загальної юрисдикції Франції.
3. Трибунали малої та трибунали великої інстанції як перша ланка судової системи Франції.
4. Судді у справах неповнолітніх та судді у справах виконання покарань трибуналів великої інстанції та їх компетенція.
5. Апеляційні суди як суди другої ланки судової системи Франції.
6. Особливості та специфіка розгляду справ судом асизів (присяжних) Франції.
7. Структура Касаційного суду Франції: палати у цивільних справах, палата у торгівельних, економічних та фінансових справах, палата у суспільних конфліктах, палата у кримінальних справах.
8. Склад, структура та юрисдикція Високого суду правосуддя Франції.
9. Палата правосуддя республіки та її місце в судовій системі Франції.
10. Суди спеціалізованої юрисдикції Франції: торгівельні суди, ради прюдомів, морські торговельні суди, трибунали у конфліктах.

Методичні вказівки

Конституційна юстиція. Конституційний контроль у Франції має певну своєрідність і дещо виходить за рамки відомих двох моделей конституційного контролю. Питання про конституційність актів, прийнятих державними органами, розглядається різними органами: від парламенту – Конституційною радою, від органів виконавчої влади – Державною радою.

Система загальних судів Франції включає Касаційний суд, апеляційні суди і суди, що розглядають різні категорії справ по першій інстанції.

Касаційний суд, що очолює систему загальних судів, – одна з найстаріших державних установ Франції. Він існував ще при «старому режимі», до революції 1789 р., а свою нинішню назву одержав в 1790 р. Касаційний суд працює в Парижі і складається з шести палат – п'ять у цивільних справах і одна у кримінальних. У свою чергу цивільні палати діляться на першу, другу і третю палату, палату у торгових і фінансових справах і палату з соціальних питань (вона розглядає справи з соціального страхування, трудового права та ін.). Цей суд складається з першого голови, шести голів палат, 84 членів суду (їх прийнято називати радниками), 36 радників-доповідачів різних категорій, а також генерального прокурора при Касаційному суді, першого

генерального адвоката і 19 генеральних адвокатів (всі вони є не представниками сторін, а помічниками генерального прокурора). Ще одна категорія службовців Касаційного суду – аудитори, які разом з радниками-повідачами, які мають дорадчий голос і більш високий статус, беруть участь у підготовці справ до слухання.

Апеляційні суди. У Франції нині налічується 30 апеляційних судів на континенті, юрисдикція яких поширюється на територію декількох департаментів (від двох до чотирьох), і п'ять апеляційних судів, що діють у заморських територіях Франції. Кожен апеляційний суд іменується за назвою міста, де він розташований. Очолює роботу суду його перший голова. В апеляційних судах створюється, як правило, декілька палат з цивільних і кримінальних справ, а в деяких судах виділені також палати у торгових справах і з соціальних питань. У Паризькому апеляційному суді налічується 25 палат, у Ліонському – сім, в деяких апеляційних судах – по одній палаті. Справи розглядаються в колегіях у складі не менше трьох, а в деяких випадках розгляду цивільних справ – п'яти суддів.

Перша судова інстанція. Суди першої інстанції підрозділяються стосовно розгляду цивільних справ на трибунали великого процесу і трибунали малого процесу, а стосовно розгляду кримінальних справ – на суди присяжних, виправні трибунали і поліцейські трибунали. Термін «трибунал» у назвах французьких судів, як цивільних, так і кримінальних, указує не на їх надзвичайний характер, а скоріше на обмежений, порівняно з судами, обсяг їх компетенції.

Трибунали великого процесу – є як мінімум по-одному в кожному з 96 департаментів Франції. До їх складу входять голови і судді. У трибуналі з кількістю суддів понад п'ять утворюються палати на чолі з віце-головами трибуналу. Справи розглядаються, як правило, в колегіях у складі не менше трьох суддів, і лише по деяких категоріях справ допускається одноосібний суддівський розгляд, але лише за умови згоди на це сторін. У компетенцію трибуналу великого процесу входить розгляд цивільних справ майнового характеру з сумою позову понад 30 000 євро, а також значної кількості чітко визначної категорії справ: спори про нерухомість, про шлюб і розлучення, про усиновлення, про громадянство тощо. Якщо в окрузі трибуналу великого процесу відсутній торговий трибунал, то його функції виконує трибунал великого процесу

Трибунали малого процесу були засновані в 1958 р. замість мирових суддів, які обиралися населенням кожного кантону і існували у Франції з 1790 р. Вони розташовані в головних містах всіх департаментів і всіх округів, а також у деяких великих кантонах. У складі кожного трибуналу малого процесу є або один суддя, або досить велика їх кількість, але справи завжди слухаються суддями одноосібно. У компетенцію цього трибуналу входить розгляд певних категорій справ, зокрема по позовах майнового характеру на суму до 30 000 євро (рішення у справах з сумою позову до 13 000 євро не підлягають апеляційному оскарженню).

Суди присяжних, у виняткову компетенцію яких входить розгляд кримінальних справ про тяжкі злочини, засідають у Парижі і в кожному департаменті. До складу кожного суду входять троє професійних суддів на чолі з головою (членом апеляційного суду) і дев'ять засідателів-присяжних, які запрошуються до відправлення відповідних обов'язків за департаментським списком виборців шляхом випадкового обрання після відбору спеціальними комісіями. Сесії суду присяжних проводяться щокварталу, а за необхідності і частіше. З 1808 по 1942 р. присяжні (їх було 12) утворювали самостійну колегію, де вирішувалося лише питання про винність. Нині вони ухвалюють рішення в дорадчій кімнаті разом з професійними суддями, але з усіх питань, суттєвих для вироку, у тому числі і про покарання. Рішення суду присяжних ухвалюється більшістю голосів, проте несприятливе для обвинуваченого рішення, у тому числі і відмова визнати наявність пом'якшувальних обставин, ухвалюється більшістю не менше ніж у 8 голосів із 12 учасників голосування. На відміну від рішень всіх інших судів першої інстанції вирок суду присяжних вважається після його винесення прийнятим у першій і останній інстанції і оскарженню в апеляційному порядку не підлягає, а виправдувальний вирок не може бути оскаржений обвинуваченням і в касаційному порядку.

Виправні трибунали розглядають по першій інстанції справи про кримінальні делікти (назва «виправний» пов'язано з тим, що в ст.1 КК Франції покарання за кримінальні делікти іменуються виправними). Як виправний трибунал може виступати трибунал великого процесу, що поперемінно розбирає то цивільні, то кримінальні справи. У тих трибуналах великого процесу, де

через значні обсяги роботи є багато суддів, утворюється одна або декілька палат, що спеціалізуються на розгляді кримінальних справ, тобто постійно виступають як виправний трибунал. Справи у виправних трибуналах розглядаються колегіями з трьох суддів. Деякі категорії кримінальних справ, пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху, полювання і рибальства та ін., можуть розглядатися суддями одноосібно.

Поліцейські трибунали розглядають по першій інстанції справи про найменш значні кримінальні діяння – провини, за які може бути призначений штраф на суму до 10 000 євро або ж, в обмеженому числі випадків, арешт на строк від одного дня до двох місяців (назва «поліцейський» пов'язана з тим, що в ст.1 КК Франції покарання за провину іменуються поліцейськими покараннями). Справи в них розглядаються одноосібно суддями трибуналу малого процесу, що нерідко розбирають по чергово то цивільні, то кримінальні справи (у деяких випадках створюються трибунали малого процесу, що спеціалізуються виключно на розгляді кримінальних справ, тобто діють лише як поліцейські трибунали).

До системи загальних судів як спеціалізовані підрозділи входять установи юстиції у справах неповнолітніх. Суд присяжних у справах неповнолітніх розглядає обвинувачення в тяжких злочинах, пред'явлені неповнолітнім у віці від 16 до 18 років. Він складається з трьох професійних суддів і дев'яти присяжних. Справи про кримінальні делікти і про найбільш серйозні провини неповнолітніх у віці від 13 до 18 років, а також тяжкі злочини підлітків 13–15 років розглядаються трибуналами у справах неповнолітніх, що створюються в округах трибуналів великого процесу. Ці трибунали складаються з судді у справах неповнолітніх і двох засідателів (асесорів), які призначаються міністром юстиції з осіб, що виявили інтерес до проблем виховання молоді. Суддею у справах неповнолітніх призначається строком на три роки один з суддів трибуналу великого процесу. Він може розглядати і одноосібно справи про кримінальні делікти і провини неповнолітніх, але в цьому випадку він має право застосовувати до них лише заходи виховного і наглядового характеру. Рішення судді і трибуналу у справах неповнолітніх можуть бути оскаржені в спеціальну палату апеляційного суду.

Особливість французької системи кримінальної юстиції – наявність у ній фігури судді з виконання покарань, який, згідно з повноваженнями, наданими йому КПК 1958 р. і наступними законами, має право активно втручатися в процес відбування покарання засудженими, у тому числі і до позбавлення волі. Він організує нагляд за засудженими, такими, що отримали «відстрочення із випробуванням», вирішує питання про зміну режиму тримання засуджених до позбавлення волі, про надання їм відпусток, клопоче про їх умовне дострокове звільнення і т.д. Обов'язки судді з виконання покарань на трирічний строк покладаються на одного з суддів трибуналу великого процесу.

До системи загальних судів, перш за все на рівні трибуналу малого процесу, входять судові установи, що спеціалізуються на розгляді окремих категорій справ. До їх числа належать торгові трибунали, ради прюдомів, комісії з соціального страхування, паритетні трибунали із земельної оренди, трибунали з морської торгівлі тощо. З них найбільше значення мають торгові трибунали і ради прюдомів (тобто бездоганно чесних людей).

Абсолютно особливе місце, поза системою загальних судів, посідає Високий суд правосуддя, який обирається обома палатами парламенту в рівній кількості з їх членів (по 12 суддів і по 6 їх заступників). Відповідно до Конституції 1958 р. Високий суд правосуддя створюється для розгляду кримінальних справ за звинуваченням президента країни в державній зраді, а також міністрів у вчиненні тяжких злочинів і кримінальних деліктів при виконанні службових обов'язків. Розслідування цих звинувачень і віддання обвинувачених Високому суду правосуддя здійснюється тільки за рішенням обох палат парламенту.

Тема 6. Судова система Федеративної Республіки Німеччини

1. Загальна характеристика та особливості побудови судової системи Німеччини.
2. Суди загальної юрисдикції як ядро судової системи Німеччини.
3. Місцеві (дільничі) загальні суди та їх місце в судовій системі Німеччини.
4. Регіональні загальні суди (Regional Courts) як суди другої ланки в судовій системі Німеччини.
5. Вищі регіональні загальні суди (вищі суди землі) як органи апеляційної інстанції земель.

6. Федеральний загальний суд (Federal Court of Justice) та його місце в судовій системі Німеччини.
7. Федеральний Конституційний як єдиний орган конституційної юрисдикції Німеччини.
8. Конституційні суди федеральних земель та їх місце в судовій системі Німеччини.

Методичні вказівки

Конституція ФРН розрізняє п'ять основних галузей юстиції (загальна, трудова, соціальна, фінансова і адміністративна). Відповідно до цього поділу створено п'ять систем судів, кожна з яких очолює власний найвищий судовий орган. При цьому загальним судам підсудні всі цивільні і кримінальні справи, які не віднесені до компетенції органів адміністративної юстиції та інших спеціалізованих судів. Діяльність загальних судів регламентується Законом про судовий устрій, відповідними законами і положеннями про них.

Верховний федеральний суд очолює систему загальних судів. Він розташований у м. Карлсруе і складається з голови суду, голів сенатів і членів суду. У Верховному федеральному суді діють також судові слідчі, які займаються підготовкою до слухання деяких категорій кримінальних справ, вирoki по яких оскаржені у цьому суді. До складу Верховного федерального суду входять два сенати у цивільних справах, п'ять сенатів у кримінальних справах і сім сенатів для розгляду спеціальних питань (у справах картелів, у справах адвокатів, нотаріусів та ін.).

Вищі суди землі діють як апеляційні і касаційні інстанції і як суди першої інстанції. Вони утворені у всіх землях, що входять у ФРН, у кількості від одного до чотирьох. (У Баварії, наприклад, існує три вищі суди землі і Баварський верховний суд у Мюнхені, який разом із повноваженнями одного з вищих судів землі здійснює за деякими категоріями цивільних і кримінальних справ функції Верховного федерального суду як касаційної інстанції для баварських судів).

У складі кожного вищого суду землі, очолюваного його головою, утворюється необхідна кількість сенатів у цивільних і кримінальних справах на чолі з їх головами. Як суд першої інстанції кримінальний сенат у складі п'яти професійних суддів – членів вищого суду землі – розглядає справи про державну зраду, шпигунство, терористичні акти та ін. або справи про злочини, підсудні нижчестоящому суду землі, але визнані особливо значущими або складними. Як касаційна інстанція сенати у цивільних справах у складі трьох членів вищого суду землі розглядають апеляційні скарги на рішення і ухвали нижчестоящих судів (деякі питання можуть вирішуватися суддями одноосібно). Кримінальні сенати у складі трьох членів вищого суду землі розглядають касаційні скарги на вирoki дільничних суддів, що не підлягають апеляційному оскарженню, на вирoki, винесені судами землі при апеляційному оскарженні, а також на вирoki, винесені судами присяжних або великими палатами суду землі, проте лише якщо касаційна скарга подана виключно з мотивів порушення норм законодавства землі, а не федеральних законів.

Суди землі виступають як суди першої інстанції і як суди другої інстанції, що розглядають скарги на рішення і вирoki нижчестоящих судів. У складі кожного суду землі, очолюваного його головою, утворюються палати з цивільних (зокрема торгових) справ і палати у кримінальних справах. Палати у цивільних справах засідають у складі трьох професійних суддів на чолі з головою суду землі або головою палати. Справи, що не становлять великої складності, можуть розглядатися суддями одноосібно. Палати у торгових справах діють у складі головуючого – члена суду землі і рівноправних із ним двох непрофесійних суддів, що призначаються на три роки з досвідчених комерсантів за висновком торговельно-промислових палат. Деякі категорії справ вирішуються головою палати у торгових справах одноосібно.

Дільничні суди є низовою ланкою системи загальних судів. Вони можуть складатися з одного або декількох дільничних суддів (у деяких дільничних судах їх понад 30). Якщо в дільничному суді тільки один суддя, йому призначається постійний заступник з числа суддів землі. Цивільні справи розглядаються в дільничних судах лише суддею одноосібно. Дільничному судді підсудні майнові спори на суму до 3000 євро, а також незалежно від суми позову спори про оренду житла й інших приміщень, спори між клієнтами і власниками готелів, між пасажирами і водіями транспортних засобів, туристами і бюро подорожей і т.ін. У дільничних судах виділяється

один або декілька суддів, які спеціалізуються на розгляді всього комплексу шлюбно-сімейних справ, зокрема про розлучення, виплату утримання на дітей тощо.

Суд шеффенів засідає у складі дільничного судді і двох шеффенів. Шеффени залучаються до виконання обов'язків за списками кандидатів, радою общини, що складається з числа громадян, які в ній проживають, досягли 30 років і не мають обмежень (судимість, фізичні або психічні вади, посадові обов'язки і ін.). Суди шеффенів мають право розглядати кримінальні справи про злочини, не віднесені до виняткової компетенції судів землі або вищих судів землі, але за умови, що покарання не перевищуватиме трьох років позбавлення волі. Якщо представлена на розгляд суду шеффенів справа відрізняється великою складністю або обсягом, то за клопотанням прокурора утворюється розширений склад суду шеффенів – два професійні судді і два шеффени. Такий же склад суду шеффенів необхідний для розгляду справи, переданої на новий розгляд з вищестоящого суду.

До системи загальних судів як самостійні підрозділи включені суди у справах неповнолітніх. Вони розглядають справи про правопорушення, в яких обвинувачуються неповнолітні віком від 14 до 18 років, а також молоді люди до 21 року, якщо суд у справах неповнолітніх визнає, що їх поведінка має «підлітковий характер». У цих же судах, як і в загальних, можуть розглядатися справи про порушення дорослими інтересів неповнолітніх або справи, по яких потрібно допитати неповнолітніх як свідків.

Серед спеціалізованих судів, що функціонують у ФРН разом із загальними судами, важливе місце займають суди у трудових справах. Вони покликані розглядати спори між роботодавцями і працівниками з питань оплати праці, надання відпусток, звільнення, а також конфлікти між профспілками і об'єднаннями підприємців, зокрема про правомірність страйку або закриття підприємства, та інші питання. Очолює цю систему Федеральний суд у трудових справах у м. Касселе, який складається з п'яти сенатів.

Система судів з соціальних питань створена для розгляду конфліктів, пов'язаних із соціальним страхуванням, виплатою допомоги безробітним і таким, що «повернулися на батьківщину», наданням безкоштовної або пільгової медичної допомоги і т.ін. Систему цих судів очолює Федеральний суд, який знаходиться, як і Федеральний суд у трудових справах, у м. Касселе. Він складається з 12 сенатів, у яких розглядаються касаційні скарги на рішення нижчестоящих судів. У кожній із земель ФРН діє суд землі з соціальних питань (апеляційна інстанція), а на території всієї країни діють 48 судів із соціальних питань, які розглядають по першій інстанції всі спори, що належать до компетенції цієї системи судів.

Система фінансових судів створена, головним чином, для розгляду спорів, пов'язаних зі сплатою податків і митних зборів. Вона складається із Федерального фінансового суду в Мюнхені і 15 фінансових судів (один-два в кожній землі). У Федеральному фінансовому суді утворено вісім сенатів, де в колегіях із п'яти професійних суддів розглядаються касаційні скарги на рішення фінансових судів виключно з питань права і лише якщо спір йде про суми, що перевищують 10 000 євро. У фінансових судах, що є судами першої інстанції, але за статусом відповідають вищим судам землі, справи розглядаються в колегіях із трьох професійних суддів і двох «почесних суддів».

Система адміністративної юстиції у ФРН створена для розгляду скарг фізичних і юридичних осіб на дії і акти органів державного управління, а також спорів між органами місцевого самоврядування, якщо ці скарги і спори не належать до компетенції інших судів. Скаргу приймають до розгляду, якщо вже був заявлений протест до органу управління або посадовця, на дії яких приноситься скарга, а також була подана скарга у вищестоящий орган управління, але вона залишилася незадоволеною. Очолює цю систему Федеральний адміністративний суд, який знаходиться у Берліні.

Особливе місце серед вищих державних і судових установ ФРН посідає заснований у 1951 р. Федеральний конституційний суд. Він працює в Карлсруе і складається з двох сенатів по вісім членів Федерального конституційного суду в кожному. Очолює роботу всього суду і першого сенату голова Федерального конституційного суду, роботу другого сенату – віце-голова. Федеральний конституційний суд вирішує спірні питання тлумачення конституції, спори з приводу співвідношення з конституцією інших федеральних законів і законів, виданих владою

землі. Повноваження Федерального конституційного суду включають можливість скасування з мотивів суперечності конституції законів, прийнятих парламентом ФРН і владою земель, будь-яких ухвал уряду й інших органів управління і, нарешті, з тих же мотивів – рішень будь-яких судових інстанцій, зокрема вищих федеральних судів. Федеральний конституційний суд має право визнавати неконституційною діяльність різних організацій і об'єднань громадян. Важлива функція Федерального конституційного суду – розгляд скарг общин і окремих громадян на порушення органами влади їх основних конституційних прав. У більшості земель створені свої конституційні суди, компетенція яких обмежена тлумаченням положень конституцій земель і розглядом скарг на порушення закріплених у них прав. Рішення цих судів не підлягають оскарженню.

Тема 7. Судова система Великої Британії

1. Правові засади судоустрою Великої Британії.
2. Система судів Англії і Уельсу: суди графств, магістратські суди, Високий, Королівський та Апеляційний суди.
3. Судова система Шотландії: суди нижчого рівня, вищі суди, спеціальні суди.
4. Судова система Північної Ірландії.
5. Верховний Суд Великої Британії: порядок формування, структура, юрисдикція.
6. Суд присяжних.

Методичні вказівки

Особливістю судової системи Великобританії є те, що вона складається з трьох відносно самостійних систем – судових установ Англії і Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії. З урахуванням цієї особливості розглянемо побудову судової системи в цих країнах.

Судова система Англії і Уельсу. Верховний суд Англії і Уельсу, очолюваний лордом-канцлером, включає три самостійні судові установи – Апеляційний суд, Високий суд і Суд корони.

Апеляційний суд складається з цивільного і кримінального відділень і розглядає в колегіях з трьох або більше суддів апеляції на ухвали інших судів. До його складу входять лорд-канцлер, колишні лордиканцлери, лорд – головний суддя (очолює цивільне відділення) та інші вищі судові діячі, а також до 18 лордів – апеляційних суддів.

Високий суд має три відділення – королівської лави, канцлерське і сімейне. До його складу входять лорд-канцлер та інші вищі судові діячі, а також до 80 рядових суддів. Відділення королівської лави займається, головним чином, розглядом по першій інстанції найбільш складних цивільних справ і апеляцій на вироки магістратських судів у кримінальних справах.

Суд корони, створений у 1971 р., розглядає по першій інстанції, обов'язково за участю присяжних (у інших англійських кримінальних судах присяжних немає), справи про переслідуваних за обвинувальним актом, тобто про тяжкі злочини, а також апеляції на вироки і рішення магістратських судів.

Всі названі суди належать до категорії вищих. До нижчих в Англії і Уельсі належать суди графств і магістратські суди.

Суди графств (їх налічується понад 350) – основні органи цивільного правосуддя, в яких по першій інстанції розглядається близько 90 % цивільних справ.

Рішення судів графств можуть бути оскаржені до Апеляційного суду, але тільки з відома суду, що виніс ухвалу, і, як правило, лише з питань права або допущення доказів, а не з питань факту.

Магістратські суди розглядають у сумарному порядку (без присяжних) основну масу кримінальних справ (до 98 % на рік). Вони можуть засуджувати лише до штрафу або позбавлення волі на термін, як правило, до шести місяців.

Поряд із названими судами загальної юрисдикції в Англії і Уельсі діють спеціалізовані суди різної компетенції, деякі з яких мають назву трибуналів, що підкреслює, як правило, їх другорядне значення порівняно із судами.

Особливе місце серед установ спеціальної юрисдикції посідає Суд з розгляду скарг на обмеження свободи підприємництва, заснований у 1956 р. Він розглядає угоди про ціни і умови

постачань товарів і послуг з тим, щоб не допустити монополізації виробництва і торгівлі, а отже, і штучного утримання високого рівня цін. Суд розглядає інші скарги на порушення правил добросовісної торгової практики, а також розглядає прохання про звільнення від оподаткування якого-небудь виду товарів з міркувань суспільного інтересу.

У 1967 р. у Великобританії була заснована Служба парламентського уповноваженого у справах адміністрації. За допомогою своїх співробітників він проводить розслідування за скаргами на дії урядових установ, звичайно після відповідного звернення до нього члена Палати громад.

Судова система Шотландії. Судова система Шотландії істотно відрізняється від англійської і зберігає стосовно неї значну самостійність. У кримінальних справах як вища і остаточна інстанція виступає розташований в Единбурзі Високий суд юстиціаріїв (юстиціарієм у Середньовіччі на Британських островах називали чиновника, що виконував функції глави виконавчої або судової влади у відсутність короля чи за його дорученням на території Ірландії або Шотландії). Він складається з лорда-генерального судді Шотландії, що очолює його, лорда-судді-клерка і лордів-членів Високого суду юстиціаріїв. Суддя цього суду разом з 15 присяжними слухає по першій інстанції справи про найбільш серйозні злочини, що переслідуються за обвинувальним актом (такі процеси проводяться в Единбурзі, Глазго, інших містах Шотландії). Як апеляційна інстанція Високий суд юстиціаріїв у складі трьох або більше його членів розглядає скарги на вироки будь-яких шотландських судів, у тому числі й винесені суддею цього ж суду. Ухвали Високого суду юстиціаріїв відіграють дуже важливу роль у розвитку шотландського кримінального права і процесу.

Вища судова інстанція у цивільних справах – Сесійний суд, що засідає в Единбурзі.

Важлива ланка судової системи Шотландії – шерифські суди, що належать вже до системи нижчих судів. Шерифи – професійні судді, вони поділяються на дві категорії – головних шерифів (кожен очолює одне з шерифств, на які поділена вся територія Шотландії) і шерифів, яких іноді називають шерифами-заступниками.

Нижчою інстанцією у кримінальних справах у Шотландії є окружні суди, в яких або одноосібно платні магістрати, або два чи більше мирових суддів розглядають справи про незначні правопорушення. Платні магістрати і мирові судді мають право розбирати також деякі категорії цивільних спорів, частіше сімейного характеру.

У Шотландії, на відміну від Англії і Уельсу, вже давно існує розвинена система органів публічного кримінального переслідування.

Судова система Північної Ірландії. Судова система Північної Ірландії багато в чому копіює англійську. Верховний суд Північної Ірландії включає Високий суд (з відділеннями королівської лави, канцлерським і сімейним), Апеляційний суд і Суд корони. Усі вони наділені функціями, аналогічними функціям відповідних англійських судових інстанцій. Цивільні справи, окрім найбільш важливих, розглядають суди графств, малозначні кримінальні справи і деякі дрібні цивільні спори – магістратські суди. Організація діяльності і процедура розгляду справ у судах графств і магістратських судах дещо відрізняються від прийнятих в англійських судах. Вищою апеляційною інстанцією для судів колоній, залежних територій і деяких держав, що входять у Співдружність, є Судовий комітет Таємної ради, очолюваний лордом-канцлером. Його думки із спірних правових питань, що виникають при розгляді конкретних судових справ, мають характер рекомендацій, проте вважаються дуже авторитетними.

Тема 8. Судова система США

1. Конституційно-правові засади закріплення функціонування та розвитку судової системи США.
2. Структура судової системи США та її дуалістичний характер.
3. Федеральні суди загальної юрисдикції та їх місце в судовій системі США.
4. Окружні федеральні апеляційні суди США та їх місце в судовій системі США.
5. Апеляційний суд федерального округу: склад, структура компетенція. Федеральний претензійний суд (United States Court of Federal Claims) та його місце в судовій системі США.
6. Верховний суд США, як найвищий орган правосуддя.
7. Особливості побудови судових систем окремих штатів.

8. Організація та розгляд справ судами присяжних в США.
9. Суди спеціалізованої юрисдикції та їх місце в судовій системі США.

Методичні вказівки

Характерною особливістю судового устрою в США є відсутність єдиної, загальнонаціональної судової системи; існують організаційно відособлені, паралельні судові системи в кожному з штатів і федеральна судова система. У державі функціонують паралельно єдина федеральна система судів і самостійні судові системи кожного з 50 штатів, округу Колумбія і чотирьох федеральних територій. З деяких питань компетенція федеральних судів і судів штатів збігається як по кримінальних, так і по цивільних справах, що вимагає застосування досить складних правил розмежування їх функцій.

У федеральну систему судів входять: Верховний суд США, апеляційні і окружні суди, а також спеціальні суди.

Всю систему федеральних судів очолює Верховний суд США, який посідає виняткове положення у всій структурі вищих державних установ поряд із Конгресом і Президентом США. Верховний суд США – єдина судова установа, яка згадується в Конституції США, – складається з дев'яти суддів, одного з яких Президент США призначає головою. Всі члени Верховного суду призначаються Президентом і затверджуються Сенатом. Кворум, необхідний для ухвалення рішення по справі, становить шість суддів. Верховний суд вирішує по першій інстанції справи у спорах між двома або більше штатами, по позовах, в яких однією зі сторін є посли іноземних держав, і деякі інші (на практиці такого роду справи нечисленні). Основна його функція – розгляд скарг на рішення нижчестоящих федеральних судів і судів штатів, якщо в них виникло «федеральне питання», а також клопотань про відміну ухвали будь-якого суду, в якому визнається таким, що суперечить Конституції США, закон якого-небудь штату або акт Конгресу. Верховний суд має право також, за наявності клопотання апеляційного суду, дати роз'яснення будь-якого питання права, що виникло при розгляді цивільної або кримінальної справи, яке набуває обов'язкового значення для практики судів. Верховний суд приймає до свого розгляду справи на свій розсуд, якщо визнає їх досить суттєвими і загальнозначущими. Однак це трапляється відносно рідко: у відповідь на тисячі звернень щорічно виносяться ухвали лише по 120–160 справах. При цьому кожен суддя висловлює свою думку, після чого один з суддів формулює позицію більшості, тобто офіційне рішення суду, а інші або повністю погоджуються з ним, або приєднуються до висновку, але поіншому мотивують ухвалені рішення, або викладають свою думку, протилежну позиції більшості. Всі позиції суддів публікуються.

Але найбільшу популярність Верховний суд США набув, виконуючи функцію конституційного контролю. Це повноваження конституція прямо не закріплює. Воно сформувалось на підставі судового тлумачення конституції. Даний судовий прецедент з'явився вперше в 1803 р.

Особливостями конституційного контролю в США є: по-перше, питання про неконституційність закону або іншого акта, якщо ці акти вже опубліковані і набули чинності. По-друге, Верховний суд вирішує питання про конституційність акта не взагалі, не в окремому провадженні, а лише у зв'язку із слуханням якої-небудь судової справи, вирішуючи таким чином «долю закону на основі справи». По-третє, у випадку, якщо акт буде визнаний неконституційним, то він втрачає юридичну силу. За 190 років Верховний суд США визнав неконституційними більше 122 положень федеральних законів (повністю або частково). Конституційний контроль у США породжений принципом верховенства права і служить реалізації системи стримувань і противаг у державному механізмі країни.

Апеляційні суди були створені в 1891 р. як суди проміжної юрисдикції між Верховним судом США і окружними судами. Зараз у країні діє 13 апеляційних судів: один у федеральному окрузі Колумбія, по два – у кожному з апеляційних округів, що охоплюють територію від 3 до 10 штатів і мають свій офіційний номер, і нарешті, створені в 1982 р. Апеляційні федеральні суди розглядають скарги на рішення окружних судів, а також на рішення податкових і претензійних судів. У митних справах діє спеціальний апеляційний суд. Окрему систему утворюють військові

суди. Їм підсудні виключно військові злочини, а також все інші кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями під час проходження ними військової служби і виключно при виконанні службових обов'язків.

До спеціалізованих апеляційних судів відносяться Апеляційний суд США по федеральному округу (розглядає скарги на рішення Претензійного суду, суду у Справах зовнішньої торгівлі і на рішення деяких федеральних адміністративних відомств) і Тимчасовий надзвичайний апеляційний суд. Рішення цих двох судів оскаржуються у Верховний суд США.

Окружні суди (інколи їх назва перекладається як «районні») – основна ланка федеральної судової системи. Вся територія країни поділена на округи з урахуванням кордонів між штатами, так що в одному штаті є від одного до чотирьох округів. Відповідні окружні суди створені також у чотирьох заморських територіях США. Всього налічується 95 окружних судів, до складу кожного із них входять від 2 до 27 суддів (один з них призначається головою за тими ж правилами, що і в апеляційних судах). Вони розглядають по першій інстанції цивільні і кримінальні справи, що входять до компетенції федеральної юстиції, а також скарги на дії адміністративних відомств. Кримінальні справи і цивільні позови по більшості категорій справ із сумою позову понад 20 доларів слухаються за участю присяжних, якщо на цьому наполягає обвинувачений або позивач.

При окружних судах функціонують федеральні магістрати (ця посада утворена в 1968 р.). Вони займаються в основному підготовкою справ до слухання і контролем за виконанням судових рішень.

Судові системи штатів США. У американських штатах діють судові системи, що дуже різняться між собою. Їх особливості пояснюються певними історичними умовами становлення судової влади в конкретному штаті. Інколи новостворювані штати запозичували схему судової організації у сусідніх штатів.

Кожний штат у межах своєї території може утворювати судові установи, які вважає за необхідне. Проте існують типові риси судових устроїв, спільні для всіх штатів. Так, у штатах є три групи судів: обмеженої і спеціальної юрисдикції, загальної юрисдикції, апеляційної юрисдикції. Перші дві групи – місцеві суди першої інстанції, що розглядають справи по суті. Третя група об'єднує проміжні апеляційні суди і верховні суди штатів.

Найчастіше в штатах існує дво- або триступінчаста система загальних судів, а також суди обмеженої або спеціальної юрисдикції. Двоступінчаста система загальних судів, до якої належать лише суди першої інстанції і найвищий судовий орган, зазвичай створена у невеликих за розмірами і населенням штатах, а триступінчаста, з судами проміжної (апеляційної юрисдикції), – у більш крупних штатах.

Основна ланка судової системи штатів – суди загальної юрисдикції, які функціонують під різними назвами, наприклад, у штаті Нью-Йорк це верховні суди, у штаті Каліфорнія – вищі суди, але найчастіше вони іменуються окружними судами.

Крім названих ланок загальної системи судів у кожному американському штаті діють суди обмеженої юрисдикції, які розглядають справи про малозначні злочини, що караються штрафами або, як правило, лише короткостроковим позбавленням волі, а також цивільні справи з невеликою сумою позову, частіш за все до 1000 доларів. Вони мають назву муніципальних, міських, поліцейських судів, іноді – судів графств, судів загальних сесій і т.п. справи в них слухають магістрати або мирові судді, які не обов'язково мають професійну юридичну підготовку.

У багатьох штатах діють також суди спеціальної юрисдикції – або самостійно, або при окружних судах. Це суди по податках, по земельних спорах, у справах про спадкоємство, по претензіях до властей штатів, суди, що розглядають величезну кількість справ про порушення правил дорожнього руху, тощо. Важливе місце серед них займають суди у справах неповнолітніх, які нерідко об'єднують у собі і функції сімейних судів. Вони слухають справи про правопорушення неповнолітніх, вживають заходів до батьків, що не піклуються про своїх дітей, контролюють умови виховання в неблагополучних сім'ях, намагаються вирішувати сімейні конфлікти і т. п.

Суд присяжних. Будь-який громадянин США і навіть іноземець може отримати повістку, в якій буде зазначено, що комп'ютер довільно вибрав його прізвище із реєстраційних списків нью-йоркських водіїв, що зберігаються в транспортному управлінні міста. І пропонується виконати

громадянський обов'язок: стати кандидатом у присяжні на весь термін повноважень тільки-но обраного суду.

Тема 9. Судова система Європейського Союзу

1. Еволюція становлення судової системи ЄС.
2. Поняття та внутрішня побудова судової системи ЄС.
3. Ланки судової системи ЄС: Європейський Суд справедливості, суд I інстанції, суди спеціальної юрисдикції (судові палати).
4. Основні принципи організації та функціонування судової системи ЄС та їх види.
5. Правотворча діяльність Європейського Суду.
6. Прецедентний характер рішень Суду ЄС.
7. Правотворча, правозастосовна та правотлумачна практика Суду ЄС.
8. Взаємозв'язок та взаємодія судових органів ЄС із судовими органами держав-членів.

Методичні вказівки

1. Триланкова судова система ЄС:

- Суд;
- Трибунал;
- спеціалізовані судові палати.

1) Суд має статус найвищого судового органу ЄС.

За ним в основному зберігається преюдиціальна юрисдикція (тлумачення та застосування Договорів). Він виконує функції касаційного та конституційного судів.

До складу Суду входить один суддя від кожної держави-члена. Судові допомагають Генеральні адвокати.

2) Трибунал розглядає в межах своєї юрисдикції справи по першій інстанції. Або в касаційному порядку справи, дозволені спеціалізованим судом.

До складу Трибуналу входять 28 суддів.

Члени Трибуналу можуть залучатися до здійснення функцій генерального адвоката.

Роль генерального адвоката полягає в тому, щоб публічно, з повною неупередженістю і повною незалежністю, представляти вмотивовані висновки по деяких справах, внесеним на розгляд Трибуналу, в цілях сприяння останньому у виконанні його завдання.

Член Трибуналу, залучений до здійснення функції генерального адвоката в якій-небудь справі, не може брати участь в ухваленні рішення по цій справі.

3) спеціалізовані трибунали – розглядають окремі категорії правових спорів (службові, у сфері інтелектуальної власності та ін.).

Трибунал у справах публічної служби Європейського Союзу

До складу Трибуналу по справах публічної служби входять 7 суддів. На запит Суду Рада може збільшити число суддів.

Судді призначаються на шестирічний термін. Судді, чиї повноваження закінчилися, можуть бути призначені знову.

Суд Європейського Союзу згідно з Договорами:

- приймає рішення у справах за позовами, які подають держава-член, установа, фізична або юридична особа;
- на звернення судів або трибуналів держав-членів виносить попередні рішення щодо тлумачення законодавства Союзу або чинності актів, ухвалених установами;
- приймає рішення в інших справах, як встановлено в Договорах.

2. Суд ЄС виконує дві основні функції:

- перевіряє на відповідність договорам документи, видані європейськими інституціями та урядами;
- тлумачить право Спільноти на запит національних судів.

Суд ЄС є вищою судовою інстанцією Євросоюзу, яка покликана забезпечувати додержання законності при тлумаченні та застосуванні положень Угоди про ЄС.

Суд рідко засідає у повному складі. Як правило, Суд засідає у складі 13 суддів так званої «Великої палати» або палат з 5 чи 3 суддів.

У своїй діяльності Суд ЄС виконує функції міжнародного, конституційного і частково адміністративного суду.

Як міжнародний суд він розв'язує суперечки між державами-членами, які стосуються об'єкта установчої угоди, а також між державами-членами та інститутами ЄС.

До держави-члена, яка не виконує рішень Суду ЄС, Суд може застосовувати санкції у формі одноразових сплат або штрафів.

Виконуючи роль конституційного суду, Суд ЄС розглядає законність актів, прийнятих спільно Європарламентом і Радою, актів Ради, Комісії та Європейського центрального банку, які не належать до рекомендацій та висновків, а також актів Європарламенту, що мають правові наслідки для третіх сторін.

Суд ЄС також уповноважений робити висновки щодо відповідності міжнародних угод, які укладають між ЄС та 3-ми країнами чи міжнародними організаціями.

Виконуючи функції адміністративного суду, Суд ЄС має юрисдикцію в будь-якому спорі між ЄС та його службовцями, а також у разі розв'язання спорів, що стосуються відшкодування збитків, заподіяних інститутами ЄС чи його службовцями при виконанні ними своїх обов'язків.

3. Трибунал Суду ЄС розглядає в межах своєї юрисдикції справи по першій інстанції. Або в касаційному порядку справи, дозволені спеціалізованим судом.

Основною метою створення Трибуналу було розвантажити Суд від надмірної кількості справ, створити ще одну інстанцію з метою посилення захисту прав та інтересів осіб, що дало змогу Суду зосередитись на питаннях однакового застосування права ЄС в країнах-членах ЄС, а також його тлумачення.

До складу Трибуналу входять 28 суддів, які призначаються на 6 річний термін із правом повторного призначення на цю посаду за спільною згодою урядів держав-членів.

Судді призначаються з числа осіб, незалежність яких не підлягає сумніву, і які мають кваліфікацію, необхідну для призначення на найвищі судові посади у відповідних країнах або які є компетентними юристами.

Члени Трибуналу можуть залучатися до здійснення функцій генерального адвоката.

Роль генерального адвоката полягає в тому, щоб публічно, з повною неупередженістю і повною незалежністю, представляти вмотивовані висновки по деяких справах, внесеним на розгляд Трибуналу, в цілях сприяння останньому у виконанні його завдання.

Член Трибуналу, залучений до здійснення функції генерального адвоката в якій-небудь справі, не може брати участь в ухваленні рішення по цій справі.

Кожні 3 роки відбувається оновлення половини складу суду. Судді обирають з-поміж себе голову Трибуналу, а також голів судових палат терміном на 3 роки.

Структурно Трибунал поділяється на 8 судових палат, які функціонують у складі 3 або 5 суддів. Особливо важливі чи складні справи можуть розглядатись Великою Палатою, що складається із 13 суддів, або навіть у повному складі Трибуналу (28 суддів). Більшість справ слухаються палатою у складі 3 суддів.

Трибунал має власний секретаріат, однак для адміністративних чи мовних потреб він використовує служби Суду ЄС.

До юрисдикції Трибуналу належить розгляд таких справ у якості першої інстанції:

- позови фізичних і юридичних осіб щодо дій чи бездіяльності інституцій, органів чи агентств ЄС;
- позови держав-членів ЄС проти Європейської Комісії;
- позови держав-членів ЄС щодо актів Ради ЄС у сфері допомоги державам;
- патентні спори;
- розгляд апеляції з питань права щодо рішень Суду публічної служби ЄС, а також інших спеціалізованих судів чи трибуналів ЄС.

Тема 10. Моделі міжнародного кримінального правосуддя

1. Природа міжнародного кримінального правосуддя.

2. Моделі міжнародної кримінальної юстиції.
3. Правовий статус, структура Міжнародного кримінального суду.
4. Спеціальні міжнародні кримінальні трибунали ad hoc, утворені Радою Безпеки ООН.

Методичні вказівки

Діяльність органів міжнародного кримінального правосуддя знаходиться під пильною увагою міжнародної спільноти, а іноді піддається критиці. Діапазон оцінок простягається від виключно позитивних, що визнають за судовою практикою органів міжнародного кримінального правосуддя прецедентний і основоположний характер для міжнародного права, до повного заперечення законності їх заснування та легітимності здійснюваного ними правосуддя. Іноді в цих оцінках переважають політичні мотиви, ігноруючи те, що міжнародне кримінальне правосуддя спрямовано на припинення міжнародних злочинів, суспільна небезпека яких визнана міжнародною спільнотою. Вивчення обставин становлення органів міжнародного кримінального правосуддя, особливостей їх заснування, призначення, інституційних моделей, принципів діяльності тощо має сприяти об'єктивній характеристиці системи органів міжнародного кримінального права, здійсненню правосуддя та підстав для формування міжнародного кримінально-процесуального права.

Ідея міжнародного правосуддя отримала розвиток у сучасних концепціях і втілена в загальних та в особливих рисах діючих моделей органів правосуддя. Ці органи здійснюють міжнародне кримінальне правосуддя. Воно представляє собою один із напрямів міжнародного співробітництва, яке полягає у здійсненні судами, заснованими міжнародною спільнотою при участі ООН, на підставі чи на виконання міжнародних договорів, діяльності з розгляду і вирішенню по суті справ про міжнародні, а також про інші, що належать до їх юрисдикції, злочини. Центральне місце у цій діяльності посідають органи міжнародного кримінального правосуддя (міжнародної кримінальної юстиції) – суди, засновані міжнародною спільнотою при участі ООН. Їх цілями є: 1) притягнення до відповідальності й покарання осіб, винних у здійсненні цих злочинів; 2) захист від таких злочинів міжнародної спільноти у цілому, кожного її члена і всіх людей; 3) попередження міжнародних злочинів, відновлення і підтримання на цій основі миру і безпеки.

Міжнародне кримінальне правосуддя порівняно нове правове явище в системі міжнародного права, знаходиться в процесі розвитку й представляє собою один із напрямів міжнародного співробітництва держав та інших суб'єктів міжнародного права й характеризується низкою суттєвих ознак, які відрізняють міжнародне кримінальне правосуддя від інших видів міжнародного співробітництва.

Призначення міжнародного кримінального правосуддя, яке «стало частиною міжнародної правової системи в процесі еволюції», охоплює створення і функціонування органів міжнародного кримінального правосуддя, що дозволяє уточнити усталені в доктрині міжнародного права уявлення про індивідуальну міжнародно-правову відповідальність, рівно як і теорії, що відкидають наявність самостійної галузі міжнародного права – міжнародного кримінального права.

Міжнародне кримінальне правосуддя – це міжнародний судовий механізм і процедура, створений світовою спільнотою держав для розгляду кримінальних справ осіб, що скоїли міжнародні злочини. Слід зазначити, що міжнародне кримінальне правосуддя представляє собою діяльність із застосування міжнародного права, тих його юридичних норм і принципів, які мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту особи і життєво важливих інтересів міжнародної спільноти від особливо небезпечних для людської цивілізації порушень принципів і норм міжнародного права.

Призначення міжнародного кримінального правосуддя, яке «стало частиною міжнародної правової системи в процесі еволюції», охоплює створення і функціонування органів міжнародного кримінального правосуддя, що дозволяє уточнити усталені в доктрині міжнародного права уявлення про індивідуальну міжнародно-правову відповідальність, рівно як і теорії, що

відкидають наявність самостійної галузі міжнародного права – міжнародного кримінального права.

Нині відомо **декілька інституційних моделей** заснування, формування, правового регулювання, організації і діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя. О.Г. Волеводз розглядає основні типи (моделі) органів міжнародного кримінального правосуддя, виокремлюючи **чотири основні**:

- 1) міжнародні кримінальні трибунали *ad hoc*, створені Радою Безпеки ООН;
- 2) змішані (гібридні) трибунали (суди);
- 3) національні суди, до юрисдикції яких належать розгляд справ про міжнародні злочини за участю міжнародних суддів та інших учасників кримінального судочинства;
- 4) Міжнародний кримінальний суд. А.Р. Каюмова акцентує увагу на окремих моделях і аналізує діяльність «змішаних» (гібридних) трибуналів та «інтернаціоналізованих» судів.

Грунтовне дослідження міжнародної кримінальної юстиції здійснив професор О.М. Солоненко. Він виокремлює **п'ять основних етапів становлення інституту міжнародної кримінальної юстиції**, детально характеризуючи організаційні, структурні та юрисдикційні аспекти судових органів міжнародної юстиції, і представляє систему міжнародної кримінальної юстиції таким чином:

- 1) міжнародні воєнні трибунали (Нюрнберзький та Токійський);
- 2) міжнародні кримінальні трибунали *ad hoc*, створені Радою Безпеки на підставі Глави VII Статуту ООН (МТКЮ, МТР, Міжнародний залишковий механізм для Міжнародних кримінальних трибуналів);
- 3) змішані (гібридні) міжнародні органи кримінальної юстиції, створені на підставі договорів між державами й ООН (Спеціальний суд по С'єрра-Леоне, Спеціальний суд по Лівану, колегії з винятковою юрисдикцією щодо серйозних кримінальних злочинів у Східному Тиморі);
- 4) квазі-міжнародні суди – національні суди, до юрисдикції яких спеціальними рішеннями віднесено правосуддя у справах про міжнародні злочини з участю міжнародних суддів та інших учасників кримінального судочинства (Надзвичайні палати у судах Камбоджі);
- 5) постійно діючі міжнародні органи кримінальної юстиції, створені на договірній основі (Міжнародний кримінальний суд).

У наш час **Міжнародний кримінальний суд** є центральним органом міжнародного кримінального правосуддя. У його провадженні знаходяться ситуації, що стосуються вчинення злочинів, які підпадають під юрисдикцію Римського статуту: в Демократичній Республіці Конго (ICC-01/04); в Уганді (ICC-02/04); в Центральній Африканській Республіці (ICC/01/05); в Судані (ICC-02/05); в Кенії (ICC-01/09); в Лівії (ICC-01/11) і Кот-д'Івуаре (ICC-02/11). Заснування постійно діючого Міжнародного кримінального суду поклало початок новому етапу у розвитку міжнародного кримінального правосуддя та сприяло закріпленню непорушної істини в тому, що винні особи не залишаться безкарними.

Матеріально-правовою основою міжнародного кримінального правосуддя, що відправляється цими органами, є міжнародні договори, які встановлюють злочинність і карність міжнародних злочинів, а також принципи міжнародного кримінального права, визнані міжнародною спільнотою. До предметної юрисдикції міжнародних органів юстиції віднесені найбільш тяжкі злочини, що викликають стурбованість міжнародної спільноти, а саме: злочини геноциду, злочини проти людяності і воєнні злочини. В окремих випадках їх юрисдикційна сфера доповнюється злочинами з внутрішньодержавного права окремих країн. Територіальна юрисдикція органів міжнародної кримінальної юстиції обмежена: або територією держави-учасниці (МКС), або держав, на території яких здійснені злочини, віднесені до їх предметної юрисдикції, і названі в статутних документах. Органи міжнародної кримінальної юстиції наділені універсальною персональною юрисдикцією: ними до кримінальної відповідальності можуть бути притягнені будь-які фізичні особи за здійснення злочинів, віднесених до їх предметної юрисдикції.

Склади міжнародних судових органів є інтернаціональними, що впливає на їх ефективність та неупередженість у прийнятті рішень. Основними його джерелами є статuti, а також правила процедури і доказування відповідних судів.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

До самостійної роботи студентів щодо вивчення дисципліни «Судові системи і порівняльне судове право» включається:

1. Обов'язкове знайомство з науковою літературою відповідно зазначених у програмі тем.
2. Внесення до конспекту розгорнутого плану відповіді на встановлені питання до кожного семінарського заняття, згідно програми курсу.
3. Обов'язкове конспектування матеріалів до тем, винесених на самостійний розгляд студентів, згідно тематичного плану дисципліни.
4. Підготовка та виконання реферату/доповіді/есе.
5. Пошукова робота з Інтернет-ресурсами.
6. Підготовка до заліку.

Виконуючи самостійну роботу, студент знайомиться з рекомендованою в робочій програмі курсу літературою, яку він бере в бібліотеці чи в Інтернет ресурсах. Прочитані матеріали студент акумулює у власному конспекті у вигляді коментарів та нотаток до кожного пункту плану семінарського заняття та до окремих тем, винесених в робочій програмі на самостійне ознайомлення.

Конспект із виконаним завданням подається викладачу на перевірку під час проведення відповідного семінарського заняття, або в інший, визначений викладачем час.

Загальний підсумок самостійної роботи з вивчення курсу студент показує під час заліку.

Питання з кожної теми, які треба розглянути та законспектувати, вказані у таблиці.

Тематика та питання до самостійної підготовки та індивідуальних завдань

№ з/п	Назва теми
1	Тема 1. Предмет, система та завдання курсу «Судові системи і порівняльне судове право» Законспектувати: 1. Теоретико-правові аспекти методології дослідження порівняльного судового права. 2. Порівняльне судове право, як об'єкт дослідження порівняльного правознавства. 3. Співвідношення курсу «Судові системи та порівняльне судове право» з іншими навчальними дисциплінами.
2	Тема 2. Судова влада та судова система України Законспектувати: 1. Співвідношення понять «судова влада», «судова система» та «суд». 2. Основні функції судової влади. 3. Основні риси судової влади. 4. Основні ознаки судів, як державних органів. 5. Правові форми організації судової влади. 6. Правосуддя – як спосіб реалізації судової влади. 7. Поняття, ознаки та функції правосуддя. 8. Судова ланка та судова інстанція: поняття та співвідношення. 9. Система принципів побудови судової системи та їх характеристика. 10. Загальна характеристика основних принципів побудови судової системи України: принцип єдності, принцип територіальності, принцип спеціалізації, принцип інстанційності та ієрархічності, принцип доступності суду. 11. Принцип законності. 12. Здійснення правосуддя виключно судами. 13. Принцип рівності всіх громадян перед законом та судом. 14. Принцип гласності судового процесу. 15. Принцип національної мови судочинства. 16. Принцип обов'язковості судових рішень. 17. Принцип колегіального й одноособового розгляду справ.

	18. Принцип змагальності. 19. Принцип самостійності та незалежності судів.
3	Тема 3. Формування та розвиток інституту суду в континентальній системі права Законспектувати: Особливості національних моделей правосуддя континентальної системи права. Основні тенденції сучасної трансформації судових систем континентальної (романо-германської) системи права.
4	Тема 4. Формування та розвиток інституту суду в системі загального права Законспектувати: Загальні риси та типологічні особливості організації судоустрою та судочинства в країнах загальної (англо-американської) системи права. Основні тенденції сучасної трансформації судових систем загальної (англо-американської) системи права
5	Тема 5. Судова система Франції Законспектувати: 1. Структура трибуналів малої інстанції Франції: поліцейські трибунали, палата спрощеного цивільного процесу, суд у справах опіки. 2. Склад, юрисдикція та порядок розгляду справ трибуналами малої інстанції Франції. 3. Структура трибуналів великої інстанції: виправні трибунали, суд у справах неповнолітніх, суд у патентних справах, палати з цивільних справ, дисциплінарна палата. 4. Склад, юрисдикція та специфіка розгляду справ трибуналами великої інстанції Франції. 5. Слідчі судді трибуналів великої інстанції та їхня роль під час розгляду кримінальних справ. 6. Структура апеляційних судів Франції: палати з кримінальних справ, палати з цивільних справ, палати з комерційних справ, палати з соціальних справ, палати зі справ неповнолітніх, палати у справах виконання рішень. 7. Склад, юрисдикція та порядок розгляду справ апеляційними судами Франції. 8. Склад та компетенція суду асизів (присяжних) Франції. 9. Суд присяжних для неповнолітніх та порядок розгляду ним справ. Касаційний суд як вища судова ланка Франції. 10. Бюро по наданню матеріально-правової допомоги та його місце в структурі Касаційного суду Франції. 11. Склад, процедура та порядок розгляду справ Касаційним судом Франції. 12. Історія створення та формування Високого суду правосуддя Франції. 13. Особливості та порядок розгляду справ Високим судом правосуддя Франції. 14. Сучасна роль Високого правосуддя у розвитку судової системи Франції.
6	Тема 6. Судова система Федеративної Республіки Німеччини Законспектувати: 1. Структура дільничих загальних судів Німеччини: суд з питань виконання судових рішень, суд з питань заборгованості, суд з майнових справ, суд із сімейних справ (цивільне провадження); суд шеффенів для неповнолітніх, суд шеффенів для дорослих (кримінальне провадження). 2. Склад, юрисдикція та порядок розгляду справ місцевими (дільничними) загальними судами Німеччини. 3. Структура регіональних загальних судів: палати з майнових питань, палати з комерційних питань, великі та малі палати з кримінальних справ. 4. Склад, компетенція та порядок розгляду справ регіональними загальними судами Німеччини. 5. Структура вищих регіональних загальних судів: палати (сенати) з цивільних

	справ, палати (сенати) з кримінальних справ, палати (сенати) з сімейних справ, палати (сенати) небезпечних злочинів проти державного ладу. 6. Юрисдикція, склад та особливості розгляду справ вищим регіональним загальними судами земель Німеччини. 7. Структура федерального загального суду Німеччини: судові палати з кримінальних справ, судові палати з цивільних справ. 8. Склад, юрисдикція та специфіка розгляду справ Федеральним загальним судом Німеччини.
7	Тема 7. Судова система Великої Британії Законспектувати: 1. Суд Палати лордів. 2. Суди спеціальної юрисдикції у Великій Британії (Суд коронера, трибунал з питань трудових відносин, Суд у справах про порушення свободи конкуренції, військові трибунали, церковні суди, інші спеціалізовані суди). 3. Статус суддів: професійні та мирові.
8	Тема 8. Судова система США Законспектувати: 1. Вплив англійського права на становлення та розвиток судової системи США. 2. Порядок розгляду справ, склад та структура судів першої інстанції (федеральних районних судів) в США. 3. Склад, структура та порядок розгляду справ Верховним судом США. 4. Конституційна юрисдикція Верховного суду США. 5. Апеляційна юрисдикція Верховного суду США. 6. Місце Верховного суду в конституційному механізмі політичної влади США. 7. Судові системи окремих штатів: двоступінчаста система та трьохступінчаста система. 8. Сімейні суди та розгляд справ про побутове насильство в сім'ї. 9. Суди для вирішення конкретних справ. Суди по справах щодо наркотичних засобів.
9	Тема 9. Судова система Європейського Союзу Законспектувати: 1. Еволюція становлення судової системи ЄС. 2. Принцип самостійності судової влади та принцип вільного доступу до правосуддя як основоположні засади судової системи ЄС. 3. Правові засади функціонування та юрисдикція Європейського Суду. 4. Процедури реалізації юрисдикції Суду ЄС. 5. Провадження щодо забезпечення примусового виконання зобов'язань (ст. 258 – 260 ДФЄС). 6. Провадження по справах про скасування нелегітимних нормативних актів ЄС (ст. 263 ДФЄС). 7. Преюдиційні провадження по розгляду справ за запитами національних судів (ст. 267 ДФЄС). 8. Природа рішень Суду Європейського Союзу. 9. Вплив рішень Суду ЄС на право та інститути ЄС. 10. Роль Суду ЄС та національних судів у становленні правопорядку ЄС. 11. Конституційні засади функціонування права ЄС та значення Суду ЄС в забезпеченні їх стабільності та розвитку.
10	Тема 10. Моделі міжнародного кримінального правосуддя Законспектувати: Спеціальні міжнародні кримінальні трибунали ad hoc, утворені Радою Безпеки ООН. Змішана модель міжнародного кримінального правосуддя: види та особливості утворення та функціонування.

ЗРАЗКИ ТЕСТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Для унітарної моделі судової системи є характерними:

- а) повна вертикальна централізація судової системи й відсутність поділу законодавства на федеральне та суб'єктів федерації;
- б) асиметрія системи і структури судових органів;
- в) федеральні суди діють лише на найвищому рівні з чітко визначеною компетенцією;
- г) наявність незалежних один від одного систем спеціалізованих судів, очолюваних вищими судами;
- д) регулювання судоустрою і судочинства суб'єктами федерації.

2. Оберіть правильне визначення поняття “судова інстанція”:

- а) судовий орган в цілому або його структурний підрозділ, що виконує певну процесуальну функцію при здійсненні правосуддя;
- б) коло повноважень, наданих тій чи іншій судовій установі;
- в) структурний підрозділ суду;
- г) апарат суду;
- д) це сукупність судів, які визначені законом.

3. Романо-германська правова сім'я характеризується:

- а) відсутністю кодифікованих актів;
- б) незначним впливом римського приватного права;
- в) перевагою процесуального права над матеріальним;
- г) особливою роллю закону як джерела права;
- д) домінуванням суддівського права.

4. У правовій системі ФРН не виділяється:

- а) публічне право;
- б) спеціальне право;
- в) конституційне право;
- г) приватне право;
- д) кримінальне право.

5. Назвіть із перелічених нижче вищий судовий орган ФРН:

- а) Вища рада магістратури;
- б) Федеральний патентний суд;
- в) Верховний федеральний суд;
- г) Вищий спеціалізований суд;
- д) Вищий земельний суд.

6. Суди присяжних у всіх франкомовних країнах – це:

- а) суди комарки;
- б) суди шеффенів;
- в) суди маорі;
- г) суди ассізів;
- д) суди коронерів.

7. Судами апеляційної інстанції у Франції виступають:

- а) обвинувальні палати;
- б) трибунали малої інстанції;
- в) Рада прюдомів;

г) 30 апеляційних судів, юрисдикція яких розповсюджується на територію декількох департаментів (від двох до чотирьох), і п'яти апеляційних судів, що діють в заморських територіях Франції;

д) Касаційний Суд Франції.

8. Судове рішення може стати судовим прецедентом, якщо воно:

- а) містить *ratio decidendi*;
- б) було затверджено парламентом;
- в) було затверджено королевою;
- г) містить *obiter dictum*; д) не було скасовано вищим судом.

9. Верховний Суд Сполученого Королівства не виконує наступну функцію:

- а) розгляд питань права, що мають велике суспільне значення;
- б) апеляційний перегляд рішень судів Англії й Уельсу в цивільних і кримінальних справах;
- в) офіційне тлумачення конституції Сполученого Королівства;
- г) здійснює юрисдикцію судового комітету Таємної ради у справах, які передаються на його розгляд у випадках, визначених законом;
- д) апеляційний перегляд рішень судів Англії, Уельсу й Північної Ірландії у цивільних і кримінальних справах.

10. Судді і прокурори зі слідчими в Англії називаються:

- а) шеффенами;
- б) квесторами;
- в) преторами;
- г) магістратами;
- д) барристерами.

11. Основною ланкою федеральної судової системи США є:

- а) районні суди;
- б) міські суди;
- в) окружні суди штатів;
- г) апеляційні суди штатів;
- д) федеральні суди штатів.

12. Вміст конституційного контролю в США не включає до себе наступну правомочність судів:

- а) владне тлумачення конституції;
- б) перевірку конституційності законів Конгресу і законодавчих органів штатів;
- в) право законодавчої ініціативи;
- г) перевірку конституційності нормативно-правових актів виконавчої влади;
- д) встановлення норм права у формі судових прецедентів.

13. До судової системи Європейського Союзу не входить:

- а) Суд;
- б) Спеціалізовані трибунали;
- в) Європейський суд з прав людини;
- г) Суд Справедливості ЄС.

14. Резолюцією Ради безпеки ООН було створено:

- а) Суд Європейського співтовариства;
- б) Суд Андського співтовариства;
- в) Європейський суд з прав людини;
- г) Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді;

д) Міжамериканський суд з прав людини.

15. На який термін повноважень обирається Голова Суду ЄС?

- а) 1 рік;
- б) 3 роки;
- в) 5 років;
- г) 6 років.

16. Яка мова є робочою для апарату Суду ЄС?

- а) англійська;
- б) французька;
- в) німецька;
- г) всі офіційні мови Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базов О. В. Практика Європейського суду з прав людини та національне судочинство. *Право України*. 2014. № 4. С. 228-234.
2. Бернюков А.М., Бігун В.С. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія. К., 2009. 316 с.
3. Бондаренко Є. Особливості прецедентного права США. *Часопис Київського університету права*. № 4. 2011. С. 64-68.
4. Городовенко В. В. Принципи судової влади : монографія. Харків : Право, 2012. 448 с.
5. Євсєєв О. Дискусія навколо створення Верховного Суду Сполученого Королівства: конституційно-правові аспекти. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. С. 70-80.
6. Лапкін А.В. Судове право України: навчальний посібник у схемах. Харків: «Право», 2017. 648 с.
7. Молдован В. В. Судоустрій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН : навч. посіб. / В. В. Молдован, А. В. Молдован. Київ: Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Центр учб. літ., 2013. 364 с.
8. Мусіяк В. Проблеми імплементації змін до Конституції України щодо правосуддя та статусу Конституційного Суду України. К.: Видавництво “Заповіт”, 2017. 188 с.
9. Назаров І. Класифікація судових систем європейських держав. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1(64). С. 198-207.
10. Організація судових та правоохоронних органів: підруч. / за ред. І. Є. Марочкіна; Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого”. Харків: Право, 2014. 448 с.
11. Паламарчук О. С. Судова система Франції: історія розвитку та сучасності. *Держава і право*. 2007. Вип. 37. С. 109-114.
12. Пігарева Г. Загальновизнані принципи здійснення правосуддя: міжнародний та національний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 91-94.
13. Попко В.В. Органи міжнародного кримінального правосуддя: множинність інституційних моделей. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 304-311.
14. Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук’янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2012. 272 с.
15. Порівняльне судове право: Навч. посіб. / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, Н. В. Сібільова, В. С. Бабкова, Ю. І. Крючко; за ред. І. Є. Марочкіна та Л. М. Москвич. Х.: Право, 2008. 112 с.
16. Решота В. Проблеми визначення основних понять у сфері здійснення правосуддя. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. Вип. 62. С. 119-127.
17. Рижков Г. Правосуддя в Федеративній Республіці Німеччина. *Вісн. госп. судочинства*. 2014. № 6. С. 74-82.
18. Саленко О. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст та класифікація. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2014. Червень. С. 263-269.
19. Сучасні проблеми порівняльного правознавства : зб. наук. праць / за ред. Ю.С. Шемшученка, Я.В. Лазура; упор.: О.В. Кресін, М.В. Савчин. Ужгород – Київ : Вид-во «Говерла», 2015. 218 с.
20. Україна та Міжнародний кримінальний суд (оновлено) / Global Rights Compliance. Київ, 2021. 390 с.
21. Фесенко Л.І. Європейський досвід функціонування спеціалізованих судових органів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 55. С. 11-20.
22. Чорнобук В. Міжнародний досвід розбудови судових систем та їх фінансування. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 6. С. 88-94.
23. Шишкін В. І. Судові системи країн світу: навч. посіб.: у 3 кн.. Київ: Юрінком Інтер, 2001.
24. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: Навчальний посібник. Київ: Видавництво «ФОРМ-Голембовська О.О.», 2018. 168 с.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний веб-портал “Судова влада України”. URL: <http://court.gov.ua/>
2. Офіційний портал Верховного Суду США. URL: <http://www.supremecourt.gov/>
3. Офіційний портал Суду Європейського Союзу. URL: <http://curia.europa.eu/>
4. Офіційний портал Європейського суду з прав людини. URL: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>
5. Офіційний портал Міжнародного кримінального Суду. URL: <http://www.icccpi.int/Pages/default.aspx>
6. Правова система Великої Британії. URL: <http://velikobritaniya.org/blogsection/pravovaya-sistema-velikobritanii/>
7. Правова система Німеччини. URL: <http://germaniya.net/blogcategory/pravovayasistema-germanii/>
8. Судова система Франції. URL: <http://france.allcourts.ru/index.htm>
9. Судова система Туреччини. URL: http://www.gmu-countries.ru/asia/turkey/sudebnaya_sistema.html

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Судові системи, як об'єкт дослідження порівняльного правознавства.
2. Порівняльне судове право як наука та навчальна дисципліна.
3. Співвідношення курсу «Судові системи та порівняльне судове право» з іншими навчальними дисциплінами.
4. Система курсу навчальної дисципліни «Судові системи та порівняльне судове право».
5. Огляд джерел курсу навчальної дисципліни «Судові системи та порівняльне судове право».
6. Теоретико-правові аспекти методології дослідження порівняльного судового права.
7. Порівняльне судове право, як об'єкт дослідження порівняльного правознавства.
8. Співвідношення курсу «Судові системи та порівняльне судове право» з іншими навчальними дисциплінами.
9. Поняття судової влади та її співвідношення з іншими гілками влади.
10. Суд як орган судової влади.
11. Принципи правосуддя та їх класифікація.
12. Поняття, ознаки та особливості судової системи України.
13. Структура судової системи України: місцеві суди в Україні, апеляційні суди в Україні, вищі спеціалізовані суди в Україні, Верховний Суд. Місце та роль Конституційного суду в судовій системі України.
14. Особливості історичного формування судових систем держав континентальної (романо-германської) системи права.
15. Загальні риси континентальної моделі судової системи.
16. Особливості історичного формування судових систем держав загальної (англо-американської) системи права.
17. Правові доктрини у формуванні моделі правосуддя загального права.
18. Статутне право в еволюції моделі правосуддя загального права.
19. Загальна характеристика судової системи Франції: суди загальної юрисдикції та адміністративні суди.
20. Особливості побудови та організації функціонування судів загальної юрисдикції Франції.
21. Трибунали малої та трибунали великої інстанцій як перша ланка судової системи Франції.
22. Судді у справах неповнолітніх та судді у справах виконання покарань трибуналів великої інстанції та їх компетенція.
23. Апеляційні суди як суди другої ланки судової системи Франції.
24. Особливості та специфіка розгляду справ судом асизів (присяжних) Франції.
25. Структура Касаційного суду Франції: палати у цивільних справах, палата у торговельних, економічних та фінансових справах, палата у суспільних конфліктах, палата у кримінальних справах.
26. Склад, структура та юрисдикція Високого суду правосуддя Франції.
27. Палата правосуддя республіки та її місце в судовій системі Франції.
28. Суди спеціалізованої юрисдикції Франції: торговельні суди, ради прюдомів, морські торговельні суди, трибунали у конфліктах.
29. Загальна характеристика та особливості побудови судової системи Німеччини.
30. Суди загальної юрисдикції як ядро судової системи Німеччини.
31. Місцеві (дільничі) загальні суди та їх місце в судовій системі Німеччини.
32. Регіональні загальні суди (Regional Courts) як суди другої ланки в судовій системі Німеччини.
33. Вищі регіональні загальні суди (вищі суди землі) як органи апеляційної інстанції земель.
34. Федеральний загальний суд (Federal Court of Justice) та його місце в судовій системі Німеччини.

35. Федеральний Конституційний як єдиний орган конституційної юрисдикції Німеччини.
36. Конституційні суди федеральних земель та їх місце в судовій системі Німеччини.
37. Правові засади судоустрою Великої Британії.
38. Система судів Англії і Уельсу: суди графств, магістратські суди, Високий, Королівський та Апеляційний суди.
39. Судова система Шотландії: суди нижчого рівня, вищі суди, спеціальні суди.
40. Судова система Північної Ірландії.
41. Верховний Суд Великої Британії: порядок формування, структура, юрисдикція.
42. Суд присяжних.
43. Конституційно-правові засади закріплення функціонування та розвитку судової системи США.
44. Структура судової системи США та її дуалістичний характер.
45. Федеральні суди загальної юрисдикції та їх місце в судовій системі США.
46. Окружні федеральні апеляційні суди США та їх місце в судовій системі США.
47. Апеляційний суд федерального округу: склад, структура компетенція. Федеральний претензійний суд (United States Court of Federal Claims) та його місце в судовій системі США.
48. Верховний суд США, як найвищий орган правосуддя.
49. Особливості побудови судових систем окремих штатів.
50. Організація та розгляд справ судами присяжних в США.
51. Суди спеціалізованої юрисдикції та їх місце в судовій системі США.
52. Еволюція становлення судової системи ЄС.
53. Поняття та внутрішня побудова судової системи ЄС.
54. Ланки судової системи ЄС: Європейський Суд справедливості, суд I інстанції, суди спеціальної юрисдикції (судові палати).
55. Основні принципи організації та функціонування судової системи ЄС та їх види.
56. Правотворча діяльність Європейського Суду.
57. Прецедентний характер рішень Суду ЄС.
58. Правотворча, правозастосовна та правотлумачна практика Суду ЄС.
59. Взаємозв'язок та взаємодія судових органів ЄС із судовими органами держав-членів.
60. Природа міжнародного кримінального правосуддя.
61. Моделі міжнародної кримінальної юстиції.
62. Правовий статус, структура Міжнародного кримінального суду.
63. Спеціальні міжнародні кримінальні трибунали ad hoc, утворені Радою Безпеки ООН.